

Redactie „DE SCHALMEI”
SEPTEMBER 1948

P. v.
3e JAARGANG — N° 5

De Schalmei

Tweemaandelijks Tijdschrift voor Orgelbeweging

César Franck

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESEN (W.VI.)

**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

Orgelbouwer

HERSELT (Prov. Antw.)

Stemmen -- Herstellen -- Ombouwen

ELECTRISCHE VENTILATOREN

KERK- EN SALONORGELS

volgens electrisch, pneumatisch en mechanisch stelsel

ORGELS

HARMONIUMS

Jules ANNEESSENS - TANGHE en Zoon

ORGELBOUWERS

LEVERAAR VAN ZIJNE HEILIGHEID DEN PAUS

Huis gesticht in 1832

MEENEN (W.-VI.)

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL.: 317.37

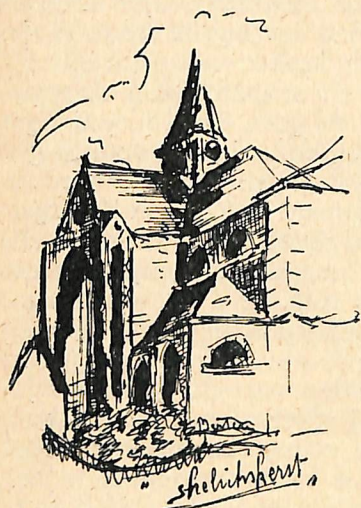
Abonnementsvoorwaarden:

België: 100,— fr.
Nederland: 150,— fr.
Steunabonnement: 300,— fr.

uyt hou
ende trou

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWEKEMEIJER
Tel. 530.86 Breedeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

mr. thomas reygherman	1557,
guillame langhedul	1590,
leonard van cleve	1590,
robert gordon	1650,
jan vander haeghen	1669,
j. b. forceville	1705.

in de st-salvator-kerk (h. kerst) te gent

Wij weten niet wie het oudste orgel waarvan sprake in de kerkrekeningen van „shelichkerst”, omstreeks 1549, bouwde. Het zou ons echter niet verwonderen dat een der van eechaute's daarin de hand had. Wij vinden immers in een Rentebouck (de eigenlijke kerkrekeningen reiken zo ver niet!) op het jaar 1524 „Meester Jacob vanden heechaute over gillis vanden heechaute zijnen vader... up zyn huus jeghens over de noort duere vande keercke”... die gelijkaardige vermelding vangt aan in het jaar 1518. Er is hier vermoedelijk sprake van de orgelbouwer Jacob vanden eechaute wgens de titel „Meester” die alleen hier en bij

de namen der H. Geestmeesters gevoegd wordt. Ik heb me natuurlijk de moeite getroost het bewijs daarvan te vinden, doch ben daar tot nog toe niet in geslaagd... bij gebrek aan intens zoeken? Ik geef de lezer een voorbeeld van het ontzaggelijk werk dat een bollandistisch onderzoek, ook van kleine feitjes, met zich kan brengen. Het ware me zeer gemakkelijk geweest hier in dit artikel eenvoudig het quasi sensationeel berichtje te stellen: Jacob van den eechaute is de zoon van Gillis en woonde recht over de deur (die er nu nog is) aan de noordzijde van de kerk! Ik kon er nog een photo aan toe voegen met de vermoedelijke huizen die het

zijne nu vervangen. Doch, hetgeen ik erover vind is geen „bewijs” dat die Meester Jacob wel zeker onze orgelbouwer is, daarom moest ik naast zijn naam „orgelbouwer” vinden. Daartoe doorliep ik, in het Stadsarchief de Staten van Goed, en controleerde er 86 stukken die me nog geen stap verder brachten! Tussen het meer dringende werk zal echter het onderzoek naar de levensomstandigheden dezer voorname orgelbouwersfamilie voortgezet worden.

In het jaar 1557 treffen wij Mr. Thomaes aan als regelmatig werkzaam in deze kerk. In 1585 wordt hij vervangen door Jan bolle niet te verwarren met Jan van Belle die pas een eeuw later voorkomt.

Zeer belangrijk is het jaar 1590. Wij vinden in dit zelfde jaar Meester Guillaume Langedeul en Leonard van Cleve „van vermaect te hebben ende gheaccord den orghele”. De eerste vond ik vroeger in de St-Baafskathedraal met twee orgeldisposities. Over de tweede lezen wij in „Bouwstoffen” van Dr. Vente: „Leonard van Cleef, 1590, St-Salvator. Nieuw orgel.” Deze vermelding komt voor in Grégoir, *Historique de la facture et des facteurs d'orgues*. 1865. Vermoedelijk beschikte Grégoir over andere archiefstukken dan deze nog ter plaatse, want, volgens hetgeen ik nog vond zouden wij eer geneigd zijn aan te nemen dat niet van Cleef, doch wel Guillaume Langhedul de bouwer was van een nieuw orgel (indien toen werkelijk een nieuw orgel gebouwd werd). Want na dit jaar wordt van Cleve niet meer vernoemd, Langhedul daarentegen werkt hier nog in 1594 aan het orgel: „Betaelt duer de handen vanden zelve mynen heere den pastor an Guillame Langueduil (sic) orghelmakere over zijn pensioen hem belooft voor tonderhouden van de orghelen deser kercken ten iij gulden sjaers.” Verder nog „Betaelt denselven over noch ix maenden pensioens verschenen den x maerte.”

Meerdere gegevens over dit orgel en die orgelbouwers vonden wij niet.

In 1599 wordt „betaelt aen broeder pauwels Daneels religieulcx vander ordene vande Augustinen voor trepareren vande orghelen...”

Andere feiten uit de 16^e eeuw zijn van minder belang en zonder vermelding van namen.

Hier komen wij aan een periode, van einde 1500 tot 1650, zoals wij ook in de St-Martenskerk te Akkergem vonden, waarop met geen woord het orgel vermeld wordt. Wij kunnen daarvoor geen enkele aannemelijke uitleg vinden. Pas op de laatst genoemde datum komt een zekere Robert Fordon het orgel repareren; dit doet hij tot 1653. Deze orgelbouwer hebben wij vroeger nergens vermeld gevonden doch bij ons onderzoek in de kerk van Oost-Eekloo zien wij

dat dezelfde Fordon, Gordon, Chordon er een nieuw orgel bouwt in 1626, daarbij wordt vermeld dat hij „Orghelmaekere is tot Ghendt”.

In 1663 worden „twee personen” betaald om den orghele gesteld te hebben. Als interessant intermezzo weze hier vernoemd dat de toenmalige organist (1664) Louijs vande Broucke een voorschot krijgt „int coopen van diversche musickboucken int sterfhuys van Zyn Hoochwt den bisschop van Ghendt ten dienste van de kereke”. Twee jaar nadien krijgt dezelfde organist een voorschot om „den meester van Antwerpen” te betalen „voor tstellen vanden orghele”. Vermoedelijk wordt hier bedoeld Mr. Jan vander haeghen „orghelmakere” die in 1609 het orgel komt accorderen; wellicht is hij een broeder van Nicolaas van Hagen die in 1664 aan het orgel der O. L. Vrouwekerk te Antwerpen werkt en waarover in „*Curiosités musicales*” (Supplément au volume des Documents Historiques) door Grégoir samengebundeld, een gedicht verscheen in verband met zijn orgel in de Predikherenkerk te Antwerpen.

De laatste orgelbouwer die in de 17e eeuw te voorschijn komt is de onvermijdelijke Charles Teerlinck (1679). Dit is een figuur die rond die tijd in bijna haast alle kerken van Gent en omstreken, de orgels moet schoonmaken en repareren doch waarvan ons geen enkel nieuw orgel bekend is. Vermoedelijk is hij de voorganger van dit pleiade Gentse orgelbouwers waarover niet veel goeds kan gezegd en die aan de orgelbeweging geen grote diensten bewezen heeft.

Tot hier toe is het ons niet mogelijk geweest in de St-Salvatorkerk enig meer belangrijk stuk te vinden als een orgeldispositie of een volledig contract. Die zijn voor zover die mogelijks in andere archieven zouden verzeild geraakt zijn, volledig verloren. Wij vonden er echter wel een, uit het begin der 18^e eeuw, samengesteld door Jan baptiste forceville en overgenomen in het Resolutieboek 1615 en volgende; fol. 140 r. en v. Wij plaatsen het hier in zijn oorspronkelijke vorm en met de door de orgelbouwer gebruikte taal.

1705. *Projet des conditions pour la facture et livraison d'un orgue neufve pour l'Eglise parochiale de S. Sauveur a Gand a savoir:*

1. la montre ou prestant serat composé zelon la caisse ou buffet parlant, 4 pieds
2. le Bourdon ou holpype parlant 8 p.
3. Cornets a chaque touche 5 tuyaux.
4. flutte parlant 4 p.
5. doublette ou octave 2 p.
6. grosse tierce coupe a proportion de 2 p.
7. nazart ou quiunte flute parlant 3 p.
8. sexquialter coupé a chaque touche 2 tuy.
9. l'arigot parlant 1 p.

10. furniture ou mixture a chaque touche 3 tuy.
11. cymbal a chaque touche 2 tuy.
12. trompette coupé 3 p.
13. tremblant et rossignol.

le clavier a 48 touches. Le sommier au secret a proportion de dits jeux ou registres trois soufflets suffisant pour le ditte orgue, un Cornet Echo de 24 touches composé de cinq tuyeaux a chaque touche avec son secret et son clavier particulier.

La convention est que je dois livrer la caisse ou buffet a mes frais selon le modelle fait pour le ditte orgue comme ocij (aussi) pour le même accord ie (je) tireraij celon notre convention la veille orgue de la ditte eglise pour en faire mon profit.

Il serat ocij a ma disposition de me servir de quelque tuyeaux ou pipes de la ditte veille orgue que ie trouveray bon convenables et approuvables pour lorgue neufve excepté la montre ou prestant trompette et cromhorn qui ne sont point capable de servir pour la ditte orgue neufve, le tuijeaux dont ie me serviraij doivent être rendu dans la perfection de sorte qu'il n'y ay point de distinction entre le vieux et les neufs, le touts a l'épreuve des principaux organisistes s'ij entendant bien... (betalingsvoorwaarden zoals gebruikelijk).

Touchant l'echo il serat composé de quatre registres scavoir dessus de bourdon et de flute, le cornet a trois tuyeaux et un dessus de cromhorn, ie m'oblige de livrer le touts en sa perfection et d'entretenir le dit ouvrage l'espace d'un an, fait a Gand le 12 7bre l'an 1705 estoit signé

Wij vinden in 1714 dat dezelfde orgelbouwer een nieuw spel in het orgel moet plaatsen, doch welk register dit was konden wij niet achterhalen. Een zekere Pieter wordt betaald voor het snijden van „xiiij vlammekeens dienende aen den orghele”, dit zijn vermoedelijk de houten versieringen die, nu nog soms, geplaatst werden tussen de verschillende grote pijpen. Joannes vander muelen, een gekende schilder, moet het nieuw orgel schilderen.

Het orgel dat er nu staat, kwestie orgelkas en registers, is niet oud. Het is weer zeer jammer dat van het oude niets meer overbleef want, wanneer de kunstwaarde ervan in verhouding stond tot wat nog te zien is in de sacristie moet ook het orgel zeer mooi geweest zijn. Wie daartoe de gelegenheid heeft late niet na het overheerlijke snijwerk aan de kassen en de banken te gaan bewonderen; en, wanneer u het zoudt treffen dat de E. H. Pastoor Faelens met zijn grijze mooie artiestenkap, achter de brede tafel zou zitten, in dit kader van oude Vlaamse snijkunst, dan zult u mede een zeer prettig en interessant uurtje beleven. Hem danken wij dit belangrijk en... gezellig archiefonderzoek. Ook Collega Magerman zijn wij zeer erkentelijk om zijn grote hulpvaardigheid, en niet minder Meester Pr. Böss, de gekende portrettist die zijn grote kennis in zake „shelichskerst” ten onzen dienste stelde.

B e r t e n D e K e y z e r

Joanne, Baptista Forcville

GOED NIEUWS VOOR DE NEDERLANDSE ABONNENTEN!

Wij kunnen nu reeds mededelen dat het ons mogelijk zal zijn, gezien het groot succes van ons tijdschrift in Nederland en de sterke aangroei van ons abonentenaantal, de **abonnementsprijs** voor de volgende jaargang, gevoelig te verlagen! — In het volgend nummer daarover meer. (N.v.d. R.)

Orgels en Orgelbouwers in Friesland

II

Het eerste deel van dit artikel, verschenen in het voorgaand nummer van « De Schalmei », gaf aanleiding tot een, in verhouding, grote bedrijvigheid van gelegenheidscorrespondenten uit Friesland. Velen onder hen zullen in dit vervolg een synthese vinden van hun orgel- en feitenbeschrijvingen. Het is niet onwaarschijnlijk dat wij in het verloop van het volgend jaar enkele speciale nummers lanceren waarbij Friesland niet zal vergeten worden. Onder-tussen een zeer hartelijk proficiat voor de talrijke organisten in dit heerlijk land, die er voor zorgen dat ons tijdschrift zich daar thuis voelt! (N.v.d.R.)

OE het zij, de fanatieke nieuwe leer kon de orgelmuziek tijdens de kerkdienst niet gedogen. Uitzondering werd echter gemaakt voor het orgelspel vóór en na de dienst. Daarin stelde het publiek schijnbaar belang. Het wekt geen verwondering dat de

meeste organisten bij het „verzetten der bakens” meestal overgingen naar het calvinisme, en zo hun dierbaar instrument trouw bleven. Ook te Leewarden was het toen ten tijde even-

inde Jacobijnerkerk als men aldaer op de orgelen speelt.” Dat het er bij deze „avondmuziek” niet altijd stichtelijk toeging is begrijpelijk. Op 17 Januari 1602 geeft het stadsbestuur voorschriften om zulks tegen te gaan. Uit dit alles blijkt dat de orgels in de steden hun burgerlijke functie hadden. In de dorpen scheen het anders. Daar hield het orgel direct een liturgische functie. Te Burgwerd werd in 1580 een positief gekocht voor 20 goudguldens. Op andere plaatsen ten plattelande (Jorwerd e.a.) werden omstreeks dien tijd de orgels hersteld. Hieruit kunnen wij concluderen dat de orgels, voor de begeleiding der gemeentezang in orde gebracht werden.

Langzamerhand kwam er echter een kentering. De afwijzende houding maakte plaats voor een meer redelijke opvatting. Vooral na de Synode van 1618 te Dordrecht. De orgels waren niet langer meer „een overblijfsel van bijgeloof en afgoderij”; zij werden ingeschakeld voor en na, en bij de alles tartende slechte kerkzang. De nieuwe richting in Italië begonnen (éénstemmige zang met enigszins geïmproviseerde begeleiding) droeg er het zijne toe bij en in korte tijd brak deze kunstuiting zich baan. Dit bleef ook niet zonder invloed op de organisten. Zo

Zo is Friesland.

als op vele andere plaatsen gebruikelijk, 's avonds het orgel te bespelen. Het Stadsarchief licht hieromtrent in; er wordt gewag gemaakt van een partij kaarsen in een rekening van 1580, welke gebruikt werden „om te lichten de Borgerije wandelende des avents in den winter

omstreeks 1630 tot 1660 zien wij dan ook dat het orgelspel in de Protestantse kerken (officieel door Synode van Delft, 1638) wordt toegestaan. Van nu af aan worden aan het orgel, als begeleidingsinstrument hogere (klankvolume) eisen gesteld. Wij zien dan ook dat in deze pe-

riode de orgels zo goed als overal gerepareerd of vergroot worden. Kerken zonder instrument bouwden er een nieuw. Het werd een drukke tijd voor de orgelbouwers. In Holland, de gebroeders Haberbeer en hun opvolgers Duyschot. In Friesland (Leeuwarden) Anthony Verbeeck (later te Groningen). Nieuwbouw in de Gr. Kerk, Leeuwarden, 1617. Harlingen, 1623. Bolsward, 1635. Ferwerd, enz. Ook de gebr. Arnold, Tobias en Coenraad Baders laten zich niet onbetuigd. Meerdere plaatsen in de provincie werden door hen van orgels of van restauraties voorzien. Te Berlikum waren de timmerlieden Harmen Jans en Jan Hanrmens (vader en zoon) bekwame orgelbouwers. Zij bouwden o.a. orgels te Berlikum, 1665; Boksum, 1675; Mantgum, 1700; Wommels, 1704; enz. Van de ontdekking der boventonen (1639) werd in de orgelbouw spoedig en gretig gebruik gemaakt (o.a. „Cornet”) inderdaad een uitkomst voor de nieuwe liturgische functie van het orgel.

Intussen staan we voor de 18^e eeuw. Een tijd van voorspoed. Veel geld verdiend, is men vrijgevig. In die tijd sterven echter ook de Friese en Hollandse orgelbouwers-geslachten uit. In hun plaats komen vele Duitse bouwers samen met de Barokstijl, stijl van grote vormen en groteske versieringen. Deze omstandigheden en stijleigenschappen komen ook in de muziek naar voren. Juist in deze eeuw zijn de prachtige orgels gebouwd die nu nog heden ten dage onze grootste bewondering hebben door hun evenwichtige disposities hun klankrijkdom en ook hun uiterlijke bouw. De Hamburger orgelbouwer Arp Schnitger was degene die in ons land de nieuwe koers aangaf, vernieuwer van het Martinorgel te Groningen en bouwer van het prachtige, maar later helaas verknoede orgel in de Martinikerk te Sneek (1708). Zijn zoon, Franz Caspar Schnitger vestigde zich in 1720 te Groningen en bouwde er o.a. het groot Michaelsorgel te Zwolle doch overleed spoedig daarna. Albert Antonius Hinsch, zijn meesterknecht huwde met de weduwe en zette het bedrijf voort. Hij bouwde veel schone orgels. In Friesland kan men noemen: Anjum, 1749; Sexbierum, 1766; Hallum, 1768 (verwoest in 1806); Harlingen, 1778; Dantoumawoude, 1777; Minnertsma, 1778 (door brand verwoest in 1947); Driesum, 1782, en als kroon op het werk, het grote orgel in de Martinikerk te Bolsward, 1784. Een ander beroemd bouwer was Christian Müller, ook Duitser, bouwer van het in 1724 grootste orgel van Friesland n.l. de Gr. Kerk te Leeuwarden; in 1747 te Menaldum een nieuw plaatste en in die tijd (1739) het St-Bavo-orgel te Haarlem bouwde. Uit de Firma Hinsch kwamen nog voort, Rudolf Garrels en Christian

Vater, beroemde bouwers van orgels in Holland.

De Nederlandse orgelbouwers van die tijd, kregen zo goed als geen kans. De enige van betekenis in Friesland was Johan Swartsburg te Leeuwarden die bouwde in St-Anna-Parochie (1727), Wolvega (1733); Burgwerd (1735); Leeuwarden (Waalse Kerk) (1740). Tegen het einde van de 18^e eeuw begon de glorie van deze beroemde mannen enigszins te tanen. Er vestigden zich te Leeuwarden twee nieuwe bouwers, rond 1780, die hun invloed op de Friese orgelbouw in geheel de 19^e eeuw doen gelden. Het zijn Lambertus van Dam, meesterknecht van Hinsch en Albertus van Gruisen, ook uit de provincie Groningen en misschien eveneens uit de zaak van Hinsch. In de eerste helft van de 19^e eeuw waren zij „de” orgelbouwers in Friesland. De firma van Dam wist zich van vader tot zoon te handhaven tot 1929. De oude van Gruisen werd opgevolgd door zijn zoon Willem. Deze overleed in 1844 en toen werd de zaak door de meesterknecht Willem Hardorf overgenomen. Toen in 1880 Hardorf overleed werd de zaak voortgezet door meesterknecht A. Bakker welke in compagnonschap met dhr. Timmenga, uit de zaak van van Dam (fa Bakker en Timmenga) de zaak deed voortbestaan onder deze firma-naam tot heden. De zoon van dhr. Timmenga drijft nu alleen dit bedrijf (nog in volle bloei). Momenteel wordt hier alleen het mechanisch sleeplade-orgel gebouwd van uitstekende kwaliteit en perfecte werking. Albertus van Gruisen was Rooms en kreeg hierdoor waarschijnlijk ook de meeste orgels der Roomse kerken. Over het algemeen waren die orgels klein. Twee redenen waren hiervan de oorzaak: geen geld, kleine kerken en andere liturgie dan bij de protestanten (b.v. zeldzame samenzang met de gehele kerk-gemeenschap, enz.).

Wij zijn nu de 19^e eeuw genaderd. Tijd van grote ontwikkeling der orkestmuziek. De grootmeesters der Romantiek, Beethoven, Schubert, Mendelsohn, Schumann, e.a., beheersen volkomen het muziekleven, ook indirect de orgelbouw. Men vraagt voortaan van het orgel dat hij een nabootsing weze van het orkest. Het schone barokorgel met zijn weelde aan vulstemmen, beantwoordt niet meer aan de algemene gangbare smaak. Deze stemmen worden vervangen door strijkende en zwevende. Vele orgels zijn aan deze verdorven smaak ten offer gevallen (o.a. Sneek). Andere ondergingen een verandering of vergroting die niet steeds verbetering kon genoemd worden (Bolsward).

De grote orgels na 1850 gebouwd krijgen natuurlijk een overvloedig aantal achtvoeters en strijkers, weinig aliquoten en tongstemmen. De meeste orgels welke op dit ogenblik in onze ker-

ken staan stammen uit de 19^e eeuw. Bijna alles wat uit vroegere eeuwen overbleef werd nu vervangen door nieuwe instrumenten of zodanig vernieuwd dat ze in hun eerste staat niet meer te erkennen zijn. De fa van Dam bouwt in deze periode de orgels van Bergum, 1783; Wirdum, 1785; Dosterend, 1800; Oosterbierum, 1813; Stiens, 1830; Franeker, 1842; Koudum, 1859; Wartena, 1874; Foure, 1871 (verbrand); Dronrijp (R.K.) 1882.

Van de fa van Gruisen staan orgels te Jorwerd, 1799; Hallum, 1811; Joure (R.K.) 1809; Dokkum, Woudsend, Roordahuizum (alle R.K.) omstreeks 1815; Oppenhuizen, 1821; Jutrijp, 1836; Makkum, 1839. Willem Hardorf bouwde nieuwe orgels te Kubaard, 1856; Menaldum, 1861; Oosterlittens, 1867; Winsum, 1875; Wanswerd, 1877. Bakker en Timmenga bouwen in Oudkerk, 1883; Baard, 1888; Wester-Nijkerk, id. Heeg, 1891; Rinsumagust, 1892; Alle N.H.-kerken. Irnsum, 1882; Oldeboorn, 1882; Goordijk, id. Dantrumawoude, 1885; Warmes, 1896 en IJtens, 1900. Alle Doopsgezinde kerken.

Afzonderlijk moeten wij de fa. Adema, gevormd bij de fa. Bätz en Witte te Utrecht, noemen. De oude Adema vestigde zich in 1853 te Leeuwarden en heeft met zijn broers en later met zijn zoons veel orgels gebouwd, hoofdzakelijk in R.K.-kerken. Het zijn klankvolle instrumenten en degelijk handwerk. Noemen we o.m. Joure, R.K. 1859; Wolvega, id. 1863; Leeuwarden, St-Dom. 1866; Ferwerd, N.H. 1872; Deersum 1875; Deinum, id; Leeuwarden, St-Bonif. 1884; Warga, R.K. 1910 en Irnsum, R.K., 1926. Kleine bouwers waren Hillebrands, L'warden en Radersma, Wierwerd. Het ligt voor de hand dat bovenstaande opsomming niet op volledigheid kan bogen. Men houde hier vooral rekening met het bouwen van orgels door Hollandse fa's in ons gewest gedurende de laatste driekwart eeuw. Vooral de laatste 20 jaar heeft die betrekkelijk grote vormen aangenomen (Fa Dekker, Goes; Valckx en Van Kouteren te R'dam en fa. H. Spanjaard, A'dam). Jammer dat hierbij niet altijd degelijk vakwerk geleverd werd; het prachtige orgelbouwersvak tot een fabriekmatig bedrijf werd, en het werk van onze eigen gewestelijke bouwers genegeerd werd. On-

kunde en lagere prijzen waren hier niet vreemd aan! Gelukkig is er een kentering ten goede te bespeuren. De kerkbesturen, wijs geworden door slechte voorbeelden, beginnen andere wegen in te slaan. Er wordt momenteel gebruik gemaakt van deskundige commissie's en adviseurs op orgel bouwkundig gebied. Wij noemen hier o.a. de N.K.O. en de commissie ingesteld door de Ned. organistenvereniging. Ook durft men voor een goed instrument weer meer gelden te besteden en wordt er weer gevraagd naar een goed, degelijk en stijlvol handwerk. (De N.O.V. geeft alleen advies voor het bouwen van mech. sleep-lade-orgels!) Laat men nu ook nog breken met het m.i. verderfelijke „gunnen bij inschrijving”. Dit zal degelijk werk ten goede komen. Sinds ongeveer 1930 begint men ook gebruik te maken van het electrisch orgel en het weer terugbrengen naar barokke disposities. Wij kunnen zeggen dat deze nieuwe „opleving” geheel past in het raam van onze nieuwe Nederlandse muziek. Laten wij van harte hopen dat deze opbloei op beider gebied, een „ouderwetse” hoogte moge bereiken.

BIBLIOGR.: Dr. Vente's Bouwstoffen; de Jong: «Orgels in Friesland»; geschriften van Th. Lambooy: «Nieuw Friesland»; Oosterhof en Penning; Eigen gegevens.

S. P. H o f m a n

P.S. — De lezers zullen opgemerkt hebben dat de schrijver van dit merkwaardig artikel, vooral in het laatste gedeelte, enkele zeer persoonlijke meningen vooropstelt. De Red. van dit tijdschrift onthoudt zich daarbij van elk commentaar ofte polemieek en laat dit aan de lezer over.

Er is nog een hele stap te doen voor deze kwestie: adviseurschap enz., op een waarlijk degelijk en «eerlijke» peil zal staan, ook, en vooral in Vlaanderen waar ook de meest gewone orgelbespeler «adviseur» kan worden. Samen met de reactie van de lezer en de eigen documentatie van «De Schalmei» zal eerlang een uitgebreid artikel gepubliceerd worden waarin aan de bevoegde instanties concrete voorstellen zullen gedaan worden.

(N.v.d.R.)

de harmonische constructie van het tweede orgelkoraal van césar franck

Het tweede koraal van César Frank neemt niet alleen onder de orgelwerken, maar in het gehele oeuvre van de componist een bijzondere plaats in. Le maître angélique was een kunstenaar met een getourmenteerde ziel. Zijn grote werken geven alle den neerslag van een innerlijke strijd. Deze strijd eindigt altijd met een triomfantelijke overwinning van het licht op de duisternis, van de goddelijke harmonie op de aardse disharmonie. De symphonie, de vioolsonate, prélude, choral et fugue, het eerste en derde orgelkoraal eindigen in een jubelende apotheose.

Het tweede orgelkoraal staat in dit opzicht apart; dit werk eindigt in een verstild pianissimo. Het is alsof de componist hier, in het aanzicht van den dood, een geluk van een hogere orde deelachtig is geworden.

Het werk begint met een thema van 16 maten, dat bestaat uit twee periodes, elk van 8 maten. Dit thema wordt vier maal herhaald. De eerste keer treedt het op in den bas, de tweede keer in de sopraan, de derde keer in bas (eerste periode) en sopraan (tweede perio-

de), de vierde keer in bas (eerste periode) en sopraan (tweede periode). De eerste drie keer moduleert het thema van hoofdtoonaard naar dominanttoonaard, de vierde keer van onderdominanttoonaard naar hoofdtoonaard.

Het tweede thema bestaat uit drie onderdelen. Thema 2a is verwant met thema 1 door de terugkerende grondtoon in de sopraan, door de dalende quart in de 3e-4e maat, welke ook in thema 1 herhaaldelijk voorkomt, door de sluiting op de quint in de 4de en 8ste maat. Later wordt dit thema trouwens met het eerste gecombineerd. Een tussenzin leidt naar thema 2b, dat de eerste drie noten van thema 1 bewerkt. Dezelfde tussenzin, die thans in b begint, leidt naar thema 2c. De kop van dit thema heeft hetzelfde rythme als thema 1. Thema 2c is ook verwant met thema 2b; vergelijk maat 119 met maat 94 en maat 125-126 met maat 96-97.

In het recitativisch intermezzo treedt een motief op (maat 131), dat als een variante van den kop van thema 1 kan worden beschouwd. Dit motief keert terug in maat 143.

Na een fugatische bewerking van thema 1 worden thema 1 en thema 2a gecombineerd, eerst in es, daarna in fis. Een bewerking van het contrasubject der fuga-expositie leidt naar thema 2b. Een dynamisch hoogtepunt wordt bereikt wanneer thema 1 nog eens gecombineerd wordt met het genoemde contrasubject. Het koraal wordt met thema 2c besloten.

Thans laten wij de volledige harmonische analyse volgen tot aan „Primo tempo ma un poco meno lento”. In het volgende nummer willen wij een analyse van het overige gedeelte geven.

Maten	Harmoniek	Toonaarden	Vorm	Opmerkingen
1-3	I	b	Voorzin	De fis in de bas zou zowel grondtoon van de 5de als kwint van de eerste trap kunnen zijn. Vergelijk maat 20 waar deze fis als kwint van de tonicadriekklank fungeert.
4	I of V			
5	I			Hier kan de fis niet als kwint aan de tonicadriekl. beschouwd worden omdat duidelijk in b gecadenseerd wordt. I IV V I.
6	IV V		Nazin	
7	I = fisIV III	b fis		III is hier natuurlijk plaatsvervanger van V.

Maten	Harmoniek	Toonaarden	Vorm	Opmerkingen
8	I			De melodie van de voorzin beweegt zich in seconden en tertsen, en eindigt vragend op de kwint. De melodische spanning in de nazin met zijn beide dalende kwintsprongen is veel sterker. Hier eindigt Thema 1, Periode 1 . Ook de harmonische spanning van de nazin is veel sterker dan die van de voorzin. Ook de begeleidende stemmen zijn beweeglijker.
9	IV	fis	Periode 2	In maat 9-14 komt drie maal de opvolging IV-I; de cadens in maat 15-16 is minder sterk dan in maat 7-18 door de bedrieglijke sluiting in maat 16.
10	I			
11	IV			
12	I			
13	IV			
14	IV I			
15	I II VII			
16	VI = bIII V	fis b	Periode 1	
17	VI TD			
18	IV			
19	I(V)			
20	I			
21	V III			
22	VII I			
23	II VII			
24	III V = TD—×			Periode 1 sluit thans niet af in fis, maar op bV; vergelijk hiermede maat 8. In maat 20-24 gaat de bas chromatisch over een octaaf. Deze chromatische daling vinden wij ook in maat 82-83.
25	fisIV VII	fis	Periode 2	
26	VI			
27	VI II			
28	I			
29	TD—×II			
30	V I			
31	IV(VII)V=TD—×			
32	bV	b	Periode 1	Door de gealtereerde derde trap van b wordt geanticipeerd op de toonaard van D die in de maat 41 opbreekt.
33	TD IV VII			
34	TD IV I			
35	VII VI IV			
36	III			
37	V I			
38	IV II V			
39	VI=fis II V	fis		
40	I(V)I(V)I			
41	Verhouding DI	D		Het verminderd septiemaccoord eis gis b is hier een voorhoudingsaccoord voor DI; het latente fundament is niet cis maar d.
42	V I	D	Periode 2	De harmonische opvolging in maat 41-42 wordt in maat 43-44 in een andere toonaard herhaald. Wij hebben hier dus een modulerende sequens. Doordat de beide maten in D worden herhaald in fis wordt het harmonisch evenwicht van het eerste deel van het werk dat zich beweegt tussen de toonaarden b en fis (dominant) niet verbroken.
43	Voorh. fis I			
44	V I			
45	VII			
46	VII III VI			
47	IV V			
48	I=eII V	e	Periode 1	Terwijl in de eerste variatie afgewisseld werd tussen hoofdtoonaard treedt hier voor het eerst de onderdominanttoonaard op.
49	Voorh. I(VII)			
50	Voorh. I			
51	VII I TD —×			
52	VII wisselacc			
53	VII I			
54	II V			

Maten	Harmoniek	Toonaarden	Vorm	Opmerkingen
55	VI=bII D6/4 V	b		
56	I			
57	IV		Periode 2	Evenals in maat 9-14 komt hier driemaal achtereen de opvolging IV-I.
58	I			
59	IV			
60	I			
61	IV			
62	IV(I)			
63	II V			
64	I			
65	I	b	Thema 2	
66	IV			
67	VII I IV			
68	V			
69	I VI			
70	TD—×III			
71	II			
72	V d=anticipatie			
73	VI=DIV TD—×	D		Hier is een soortgelijke modulerende sequens als in de maten 41-44.
74	D6/4 V V=fis III	fis		
75	IV TD —×			
76	D6/4 V III			
77	VI II			
78	(IV)VII d.a. TD—×			
79	D6/4 V			
80	I			
81	V I TD —×		Tussenzin	
82	VI II V TD—×IV			
83	V=tb—× AI	A		cis eis gis is mediant voor a c cis e vergelijk maat 84 en 85 met 81 en 82.
84	V(I)TD			
85	VI II V TD—× IV			
86	V			
87	I TD —× DIV	D		
88	D6/4 TD —× V			
89	I			
90	V	b	Thema 2b	Het eerste accoord van maat 91, a e g bes, is enharmonisch met ais, c, e, g, bVII.
91	VII=FV	b F		d fis a c is enharmonisch met bis d fis, dus cis VII.
92	V	cis		d fis a c is enharmonisch met bis d fis a. Dit laatste accoord heeft onderdominantsfunctie ten opzichte van DIII en is dus wisselsubdominant van DIII.
93	VII=gV	g		
94	gV=W, s, D —×			
95	DIII VI	D		
96	VI IV V			
97	I			
98	V			
99	DVII=As V	As		cis es g bes = es g bes des.
100	eV	e		
101	eVII=BesV			fis is anticipatie.
102	W, sD —×			fis ais cis e is enharmonisch met dis is fis ais cis. Dit laatste accoord is wisselsubdominant ten opzichte van FisIII.
103	FisIII VI			
104	VI IV TD	fis		Vergelijk de maten 98-105 met 90-97.
105	I bI	b		Vergelijk de maten 105-115 met 80-90.
106	V I TD		tussenzin	
107	VI II V TD IV			
108	V fisI	fis		
109	V I TD			
110	VI II V TDIV			
111	V			
112	I TD.bIV II	fis B		
113	D6/4 TD V			

Maten	Harmoniek	Toonaarden	Vorm	Opmerkingen
114	I TD IV			
115	I TD		Thema 2c	
116	II=gis IV	B gis		
117	I III IV			
118	V III=eV	gis e		b dis fis a, is mediant voor g b d.
119	g I IV	G		G VI (es g b) is enharmonisch met gis III (b dis fis is).
120	IV VI=gisIII	gis		Modulatie door enharmonische verwisseling van de overmatige drieklank komen in de werken van Franck niet zo heel vaak voor.
121	VI IV	gis		
122	I=B VI	B		
123	VI			
124	VI I			
125	TD —× V			
126	I			
127	I VI		Intermezzo	
128	VI			
129	VI IV I VI			de dis is arthographisch onjuist, moet e zijn.
130	IV=aVII	B a		
131	VII			
132	VII IV=dI	a d		
133	I VI II			Het laatste accoord van deze maat is een versieringsaccoord.
134	VII IV I			
135	V			
136	I VI			
137	VI			
138	VI TD IV VII = TD —×			d VII (cis e g bes) is enharmonisch met e g bes des = tussendominant voor Bes V.
139	Bes V	Bes		
140	IV			
141	V			
142	V VI=gI	g		
143	VI IV			
144	IV I			
145	I T.D.II			
146	VII IV I			
147	V			

P.S. Zij die de noten en toonaarden in de z.g.n. Franse benamingen gewoon zijn, zullen zich in den beginne enige inspanning moeten getroosten bij de studie van dit werk. Indien wij deze termen omzetten zou de moeilijkheid, voor andere lezers, dezelfde blijven.

(Vervolgt)

Hennie Schouten

firma

Jacq. stinkens

Orgelpijpenmakers

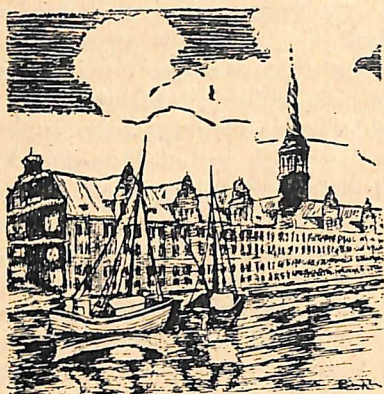
LABIAALPIJPEN

ZEIST

TONGWERKEN

het historisch orgel

— II —

Kopenhagen

Bij deze dispositie van de registers treden twee eigenaardigheden op de voorgrond, deels, het in verhouding, groot aantal van 4 voetsstemmen in de manualen (op 18 stemmen zijn er 8 van dit soort) deels de zelfstandige schikking, die het pedaalwerk is toebedeeld. Dit bevat namelijk evenveel nauwkeurig geschikte registers als elk van de manualen en bovendien, naast zijn 8 en 16 voetstemmen, bijgevoegde stemmen uit 4 en 2, ja 1 voet. Er is aldus weinig wind nodig om aan het pedaalwerk helderheid en uitdrukking te geven en dit wordt niet behandeld als een bijkomstig aanhangsel of als een bijzaak maar als een bestanddeel met een eigen betekenis en van een ingrijpende uitwerking op het geheel. Terwijl de twee manualen door hun vele voetstemmen al het lichte en het heldere in de klank bekwamen, werd eveneens rekening gehouden met het pedaal als zijnde een voornaam element om de noodzakelijke achtergrond van volheid en diepte te bekomen. Deze relatieve zelfstandigheid van het pedaal is, zoals blijkt, een karakteristiek kenmerk van de orgelbouw in de 17^e eeuw. Gaat men in Praetorius' „Syntagnia musicum” de disposities bij de toenmalige orgels van dichtbij na, dan zal men heel wat dergelijks ontdekken, zijn het dan ook niet zulke afdoende voorbeelden, van de ontwikkeling van het pedaalwerk, voornamelijk in de grote orgels zoals bvb. deze van Brunswijk en Luneborg.

Bij een dispositie als deze zou het voordeel worden bereikt dat de middenstemmen een groter belang verkrijgen waardoor op een gelukkige manier de elders in het orgel ontstane lichte on-

gelijkheid in de klankweergave wordt aangevuld wanneer bas en discant zich boven elkander houden zonder voldoende verbinding.

De registers van de manuale worden uitgetrokken zoals gewoonlijk. De negen registers van het pedaal worden in beweging gebracht door de blaasbalg in te schakelen, terwijl het desbetreffende mechanisme aangebracht is op een soort hefboom, voldoende gemakkelijk voor de organist, die speelt.

Betreffende de positie van de windkast moeten de pedaalregisters deze kenmerkende (op zichzelf beschouwd niet ondoelmatige) schikking hebben gekregen. Bovendien is met de plaats zuinig omgesprongen. Het is klaarblijkelijk de opgave geweest om het meest mogelijke op de kleinst mogelijke plaats samen te brengen en met veel vindingrijkheid werd de ruimte binnen in het orgel benut. Ieder hoekje is ingenomen. De in verhouding kleine orgelkast bevat daarom een duizend grote en kleine pijpen met de daarbij behorende kanalen, windkassen en windladen samen met de overige verbindingsdelen, die een uitgebreid stelsel vormen en ze beslaan juist de plaats die strikt nodig is, noch min noch meer.

De manualen hebben ieder 4 octaven, maar enkel 45 tonen gezien de diepste octaaf wat men noemde een „korte octaaf” is. Men kende toen immers nog niet ons hedendaags zogenaamd „zwevend” getemperd akkoord, dat eerst een eeuw later algemeen in gebruik kwam (Bach's „Wohltemperierte Klavier” 1^e deel, 1722, is een van de eerst bekende werken, die hij componeerde in dit akkoord met gelijk „zwevende” toon). In de 17^e eeuw gebruikte men nog hoofdzakelijk de „zuivere” stemming volgens dewelke de algemeen gebruikte toonsoorten zuiverder werden gestemd dan de verder liggende, zelden gebruikte toonsoorten. Het orgel heeft 999 fungerende pijpen, benevens twee stomme, aldus in het geheel 1001 pijpen. Allen zijn, zelfs de kleinste, uit hout gemaakt, waarbij uitgezochte houtsoorten werden gebruikt zoals o.a. eik, peren- en bukschout.

Voor de windlade zijn er vier waarvan 1 (voor de facade) voor het Hoofdwerk, 1 (achteraan) voor het positief en 2 (aan de voet) voor het pedaal. Ze zijn allen uit solied eikenhout, verbonden en van een lederen buisvormig omhulsel voorzien om alle lekken te vermijden. In een speciale — in haar huidige vorm later gebouw-

de — kast zijn achter het orgel de balgen aangebracht. Deze worden in beweging gebracht door touwen, waaraan men trekt en ze bestaan uit 4 waaivormige balgen, gebouwd op de manier zoals in die tijd gebruikelijk was. Zoals reeds medegedeeld zijn alle pijpen, zonder uitzondering, vierkant. Enkelen hiervan geven aanleiding tot enige aanmerkingen. Van de Roerstemmen zijn er in het geheel 6 registers, 1 in het Hoofdwerk, 2 in het positief en 3 in het pedaal. Ze zijn op een heel andere manier gebouwd dan de hedendaagse roerstemmen, doordat ze bij de nu verdwenen regaal- of ranketfamilie behoren. De toon was nu juist niet betoverend. Het regaal had scherpe, luidruchtige tonen waardoor, niet zonder reden, de toenmalige roerstemmen met de naam van „bromwerk” werden bestempeld.

De „rank” was van hetzelfde slag maar door de talrijke wikkelingen der buis klonk de toon gedeeltelijk gedempt.

De bedoeling met de regaal in de vorm van „rank” aan te wenden zal aldus wel duidelijk genoeg geweest zijn om naar vermogen aan de ongelukkige eigenschappen van het regaal te verhelpen.

Het resultaat is niet van die aard geweest dat het voldoening kan schenken aan de huidige eisen inzake fijnheid en schoonheid van klank. Op dit gebied staan deze rankstemmen heel wat beneden de labiaalstemmen. Van de zes soortgelijke registers in ons orgel kunnen de twee minder schone in klank, ruw en onbehaaglijk brommend nl. de 16 voetrank in het Hoofdwerk en de 4 voets Jomfru-regal in het pedaal op bescheiden wijze worden aangewend.

Een ietsje beter is de Krumhorn 8' in het positief en Sordun Bas 16' in het pedaal. Heel goed zijn enkel Geigen-Regal 4' in het positief en Dolcian 8' in het pedaal.

Het eerstgenoemde register kan namelijk met een bijzonder effect aangewend worden in het solo-spel. In het samenspel met Nazard en cymbaal, samen met een Kvintaton en zwakke tremolo bekomt men een uitwerking, die in de hoogste mate het instrument nabootst, waaraan het de naam heeft ontleend, een scherpe en hoge, licht trillende vioolklank.

Terwijl de rankregisters onze geschiedkundige belangstelling wekken als voorbeelden van een vroeger stadium in de ontwikkeling van de orgelbouw, zijn het in de eerste plaats de labiaalstemmen, die ons op zuiver muzikaal gebied belang inboezemen. De technische degelijkheid en het gepresteerde werk zijn betekenisvoller en behoeven ongetwijfeld voor het hedendaagse niet onder te doen. De helderheid, schoonheid, volheid en karakter, die wij van een toon ver-

langen, komen volledig tot hun recht. Zelfs ten huidige dage kan men het niet beter wensen. Het fijne en het elegante in de physionomie van de toon is een betekenisvolle karakteristiek voor de registers waarvan sprake. Zo heeft in het bijzonder de Kvintaton in het positief een zeldzaam zacht en voornaam karakter. De subbas in het pedaal, die met zijn schone welluidendheid een gans eigenaardige, gewichtige volheid bezit zoals ook beide blokfluiten, die in hun zuivere helderheid buitengewone melodiestemmen geven, namelijk in het Hoofdwerk. Bovendien de karaktervolle Gemshorn, alsook in het pedaal de twee hoge registers Nathoorn (nacht-hoorn) en Bauerflojte (boerenfluit), allebei fluittonen van een fijne en edele soort.

Al de genoemde registers mogen bestempeld worden als buitengewoon goed. Daarbij komen verder nog hoofdstemmen (principaalstemmen) die echter niet dezelfde boeiende eigenaardigheid hebben.

Voor alleenspel, met solostemmen in het ene manueel, het accompagnement in het andere, is het orgel bijzonder geschikt en voornamelijk wat de fijne indruk betreft. Uiterlijk zowel als innerlijk is het orgel een soloinstrument van een uitgesproken sierlijkheid.

Gebruikt bij volle uitvoering is het minder eigenaardig. Voor uitvoering van groots werk kan het vanzelfsprekend niet in aanmerking komen daar dit het machtig, feestelijk orgelgeluid niet bezit. Maar nochtans kan men in dit geval zelfs niet vermoeden welke relatieve volheid dit kleine instrument bezit en waarover men zich ongetwijfeld verbaast. Wat aan hoeveelheid tekort schiet, wordt door de hoedanigheid vergoed. Alleen moet men zich hoeden voor een overdreven gebruik van de rankregisters. Deze vullen wel goed maar hun uitwerking zet de fijne stempel, die het orgel heeft, op het spel. Vooral zijn daar de ondergeschikte registers, namelijk de twee tremolos, bijzonderlijk „de Uil” met zijn zachte zoemen en „de Nar” met zijn lachende doedelzaktonen, zeer betekenisvol betreffende de voorliefde in die tijd voor krasse musicale effecten. Het geheel vormt een ensemble waarmede een organist, die over een kunstzinnige verbeelding beschikt, heel wat kan bereiken. Dank aan het vernuftige der registers, vormt dit orgel uitstekend materiaal wat betreft het te voorschijn roepen van een toonweergave vol van sprankelend leven en van een veelzijdig koloriet. Zoals reeds vroeger medegedeeld, is het de zogenaamde „ongelijk zwevende temperatuur”, die tot grondslag ligt van de stemming bij dit orgel. Tot waar deze stemming nu zou kunnen worden gehouden, nadat het orgel in gang werd gezet, of zou kunnen moeten on-

derdoen voor de hedendaagse stemming naar de „gelijk zwevende temperatuur” is een probleem dat tot diverse twijfel aanleiding heeft gegeven.

Volgens de mening van professor Angul Hammerich bestaat er hier te lande geen tweede orgel met zulke stemming. Naar de mededeling van de heer Reinburg — van de firma Cavaillé-Coll — mag het procédé van deze stemming beschouwd worden als heden ten dage onbekend. Zijn bron is het werk van de bekende orgeltechnicus Dom Bedos' „L'art du facteur d'orgue” Paris 1766-78.

De grondtoon is genomen van Subbas 16' in het pedaal. Het uitgangspunt is c2. Eerst wordt het octaaf c' gestemd, daarna de kwinte c'-g'. Deze g' zal 4-5 trillende tonen lager zijn dan g', zodus wat lager dan de kwinte c'-g', gelijk aan de kwinte a'-e2. Zijn dez vier kwinten juist getemperd, zal de laatste e2 de grote terts aan-geven tot c2, zuiver en zonder trillingen.

Voor het geval deze e2 te laag is, komt dit hier bij omdat men de vroeger genoemde trillingen te sterk heeft gemaakt. Is deze daarentegen te hoog dan is het tegenovergestelde het geval.

Het octaaf e2-e' stemmen, daarna de kwinte e'-h', wat lager zoals c'-g'. Nadat deze kwinte e'-h' juist gematigd is, zal h' de majeurtoon aan e' zuiver geven. Daarna zal men de kwinte gis'-dis2 stemmen. Maar deze kwinte, die volgens het systeem van de ongelijk trillende toon onzuiver is — de zogenaamde „Orgel-Wolf”, „Quint du loup” — wordt niet gestemd. Daarachter staan drie kwinten, die lager worden gestemd. Eerst e2-f'. Deze f' wordt wat hoger gestemd om dé kwinte te temperen (in dezelfde verhouding als g'-c') en zal de mineurterts tot

a' zuiver geven. Daarnaast de kwinte f'-b, wat meer getemperd dan g'-c', namelijk zoals de vroegere d2-g. Deze b waarvan de terts d' is, zal licht getemperd zijn en zwakke trillingen hebben. Het octaaf b-b' stemmen, daarna de kwinte b'-es', getemperd zoals g'-c'. Deze es' zal de terts g' zuiver hebben. Ten slotte het octaaf es'-es2 aanhoudend met proef op g'.

Als de beste registersamenstelling voor dit orgel zal eveneens, naar de heer Reinberg, het volgende worden aangehaald (I: Hoofdwerk, II: is positief, P: pedaal).

1. Gedackt I 8' Subbas P 16' Gemshoorn P 8'.
2. Kvintaton II 8' Subbas P 16' Gemshoorn P 8'.
3. Principaal 18' Blokfluit II 4' Kvintaton P 8'.
4. Gemskoorn I 4' Nachthoorn I 4' Blokfluit I 4'.
5. Blokfluit II 4' Principaal II 4' Kleine Gemshoorn II 2'.
6. Acht stemmen in het Hoofdwerk zonder regaal.
7. Cymbaal II Nazard II Geigen regaal II 4' Kvintaton P 8' Zwakke tremolo (Rose II).
8. Beide manualen gekoppeld, doch zonder Krumhorn.

Solo:

9. Gemshoorn I 4' met tremolo (Rose II) Dolcian P 8' (nabootsing van klokkespel).
 10. Gedackt-kwinte I 2 2/3' Gedackt I 8' gekoppeld.
- Kleine Gemshoorn II 2' Nazard II.

Leonora Gyller

(Vertaling: Piet SCHEPENS)

Boekbespreking

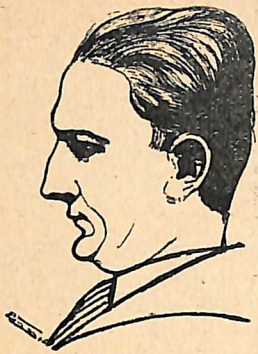
Jaap VRANKEN: **Het Contrapunt**. Hedendaagse muziek en polyphone vormen (motet, koraalvoorspel, fuga etc.). Utrecht, 1948. Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V.

Eindelijk is dit belangrijk boek dan van de pers gekomen. Dat de bestudering van het contrapunt voor de organist onmisbaar is, zal niemand ontkennen. Dat het grote belang van dit vak niet steeds bij de opleiding van organisten en componisten erkend is, kan evenmin tegengesproken worden. Fataler was evenwel, dat men de laatste eeuw de verkeerde methode toepaste door ook voor het contrapunt uit te gaan van de harmonie-leer. Dit boek gaat uit van de melodie. In de Inleiding wordt daarop zeer sterk de nadruk gelegd en verwezen naar de repertoria uit de tijd, toen de éénstemmigheid hoogtij vierde: de gregoriaanse gezangen. Hieraan worden zeer vele voorbeelden ontleend, evenals aan de periode der polyphonie en aan de summa der instrumentale polyphonie: het werk van Vader Bach. Met deze voorbeelden, vermeerderd met — voor de moderne tijd — voorbeelden van eigen compositie — heeft Jaap Vranken

een leerboek geschreven, « waarin het studiemateriaal vernieuwd en uitgebreid, en meer aan het muziekidoom van deze tijd aangepast wordt een en ander met strikte inachtneming van de classieke regels ».

Ook de polytonaliteit en de atonaliteit krijgen het volle pond, omdat beide rechtstreekse ontwikkelingen zijn van hetgeen is voorafgegaan. De stof is — een niet geringe verdienste van dit uitgebreide leerboek — zo kort en zakelijk mogelijk behandeld en daarna door notenvoorbeelden verduidelijkt. Op het notenvoorbeeld, dat de synthese vormt van hetgeen besproken en behandeld werd, komt het dus aan, het is inderdaad vóór alles klaar, kort, eenvoudig en instructief, in zekere zin zelfs schools. Het « zegt » precies — zonder meer en zonder minder — wat er over de behandelde stof te zeggen is en het roept geen vraagstukken op, dan die, waar het op dat ogenblik om gaat. Naast de termen van muzikaaltechnische aard die zo algemeen ingeburgerd zijn, dat hij zich aan deze uitdrukkingen gehouden heeft, heeft de schr. er zich op toegelegd, een helder Nederlands te schrijven, wat voor een leerboek in deze stof geen geringe verdienste is. Papier, letter- en notencliché-druk verdienen evenals de band een aparte pluim voor de keurige verzorging.

Piet Visser.

De Nederlandse Orgelmuziek der vijftiende eeuw en verder

Op het Orgelconcert te Tangerloa

Het derde van de drie-landen-concerten, gewijd aan de orgelmuziek van Zuid-Nederland, is weeral voorbij. Flor Peeters speelde het. Een gazet met gebrek aan papier behoefde hier nog maar achter te voegen, dat er veel volk was; het verslag zou gedaan geweest zijn en iedereen zou hebben begrepen, dat het schoon was geweest.

Ja, omdat Flor Peeters het speelde. Over zijn reputatie moet geen letter meer gezet, temeer, nu hij, we lazen het eigener ogen in de „Moniteur” van 7 Oogst, Ridder in de Kroon-orde van België is geworden en hij gerekend wordt zijn zetel te hebben ingenomen met ingang van 15 November 1947.

Dat hij bijna veertig jaren zijn zetel op de orgelbank had, staat er wel niet bij, maar ge kunt er gerust op zijn, dat hij dit ereteken om ander zaken heeft gekregen, dan omdat hij — 't moet heel lang geleden gebeurd zijn — bij een min of meer officiële gelegenheid inplaats van de vereiste „Brabançonne” de „Madelon” heeft gespeeld, die nu eenmaal juist zo begint en officialiteiten voor een jongen mens nu eenmaal wat zenuwachtigheid meebrengen. Over die „ander zaken” wilde ik het nu juist hebben.

Enige jaren vóór de eerste wereldoorlog vroeg een Amerikaans organist aan een Nederlands collega, of deze niet een handsvol NEDERLANDSE orgelwerken voor hem had, om, naast andere, ook een Nederlands historisch programma te kunnen spelen. De man is op zoek gegaan en heeft enkele stukken bijeengebracht — wat van Sweelinck, met een interessante foto van de aardige orgel-tabulatuur die Sweelinck gebruikte, van Hurlbusch, Van Noordt, Bracht-huyzer en zo; maar dan was hij voor de ouderen uitgeput en vroeg links en rechts aan de toen levende organisten en componisten om een stukske. Hij kreeg die dan, was zo verstandig ze in dubbel uit te schrijven en stuurde één exemplaar naar Amerika. Het ander bood hij een Nederlandse uitgever aan, die er een schoon boekdeel van maakte in klaren druk op prachtig papier en die het voor duur geld in de handel bracht. Wie daarvan het meest profijt heeft

getrokken vermeldt de geschiedenis niet, maar de uitgever bleef er mee zitten en deed ze over aan een ander... De muzikale commerce is bij ons nooit sterk geweest. Het is lange jaren het enige document geweest van de Nederlandse orgelmuziek. Maar het was een document, om u te schamen dat ge Nederlands orgelist zijt, als ge denkt aan de hoge roem van ons muzikaal verleden. De oude stukken staan er nog flauw geregistreerd ook. Het was ook het hoogtij van de romantische orgels en ander muziek bestond er officieel niet.

En dat in een land, dat in heel Europa de hoven van Pausen en Keizers, van Bisschoppen en Hertogen en wat weet ik voor potentaten van muzikanten en zangers, van componisten en orgelisten heeft voorzien. En dan zou er niet meer aan orgelmuziek zijn dan deze handvol flauwen...

Ge kent iets van de historie: Arnold Schering kwam kort voor diezelfde wereldoorlog beweren, dat alles wat de oude polyphonië hadden gecomponeerd... orgel- of tenminste instrumentale muziek was. Josquin en Dufay en Obrecht en de la Rue en Willaert en noem maar op. Het was met „deutsche Gründlichkeit” gezegd en het werd met een uitgave „bewezen”. We kochten zijn „Alte Meister” en speelden ze op onze romantische disposities. Mijn exemplaar heeft daarna jaren rustig in de kast gelegen en het mijne niet alleen. Dat was voor ons géén orgelmuziek. Niet op één, niet op twee, niet op drie klavieren. Of het muziek voor oude orgels was? Al die zeven jaar, dat ik trouw de orgelbespelingen van het toch wereldberoemde en bijna tweehonderd jaar oude orgel van St-Bavo in Haarlem heb gevolgd, herinner ik me niet, dat nóch Louis Robert, nóch zijn broeder Georges, nóch welke andere gast-organist ook, iets van deze zaken heeft gespeeld. En in Haarlem werd toch orgel gespeeld: Geen transcripties van Beethoven of Schumann of Wagner, maar Bach en Franck en Rheinberger en Guilmant en Widor en Reger; maar geen oud-Nederlanders, tenzij sporadisch Sweelinck.

De andere bloemlezingen uit die tijd kwamen uit Duitsland en waren Duits georiënteerd, dank zij de Duitse opleiding van de Nederlandse musici der 19^e eeuw, en deze traditie werd maar gebroken dadelijk na de oorlog '14-'18, toen er een invasie van Franse muziek op alle gebied loskwam, van jazz tot choraalmuziek. Daar kwam — alweer sporadisch — werk uit de collectie Guilmant-Pirro te voorschijn, daar kwam de profeet van de Orgelreform uit de Elzas: de sympathieke Albert Schweitzer, daar kwam literatuur over de oude orgelbouw en het oude klankideaal, over hernieuwing van de oude orgelbouw-principiën, en daarmee was een mogelijkheid geschapen, om op de nieuw gebouwde orgels de oude schoonheid te doen herleven.

Is het de onvervreembare verdienste van Jaak Lemmens, om in de meest banale tijd der negentiende eeuw het orgel-„evangelie” van Bach aan Europa te hebben teruggeschonken, Flor Peeters komt de eer toe — en het is zijn muzikaliteit die hem hier de weg heeft gewezen — dat hij na een diepe studie van Bach — ik herinner hier aan zijn artikelen in „Musica Sacra” over de registratie van de grote werken van Bach en zijn veelvuldige voordrachten van den grootmeester van Leipzig — in diens voorgangers de weg terug vond naar de hoogbloei der Europese vocale en instrumentale polyphonie: de werken der Nederlanders van de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuwen. En Schering had voor een groot deel tóch gelijk: daar was inderdaad veel bij, dat voor een instrument was geschreven, nog een veel groter deel, dat voor het orgel bijzonder goed bruikbaar en daarbij zeer schoon was.

De grote vraag was echter: waar was die muziek te vinden? Ze was verscholen in alle hoeken en gaten van oude drukken en handschriften in bibliotheken en muziekkasten. Dat Flor Peeters voortbouwde op het werk van andere musicologen — noemen we één naam voor velen: Charles van den Borren — is niet meer dan vanzelfsprekend. Maar zie tegen deze respectabele achtergrond, aanvankelijk uitsluitend theoretisch-wetenschappelijk, het enorm werk, dat Flor Peeters verricht heeft, om van de Nederlandse Meesters voor het Orgel, wier bestaan een fictie dreigde te worden en onder te gaan in notengetrouwe „Denkmaeler”- en „Monumenta”-publicaties, om van die Meesters, die toch waaarachtig bestaan hebben en wier muziek een manifestatie is geweest van een lands-eigen schoonheid van de graad van Jan van Eyck en Rubens en Rembrandt, om van die Meesters een bruikbare en speelbare uitgave gereed te maken en daarbij zijn onvermoeibare in-

spanning om ze over heel de wereld tot klinken te brengen.

Dat is een nationaal werk, dat de naam van ons Nederlandse volk tot in het verre Amerika heeft gebracht, zó, dat de Directeur van het Museum voor Schone Kunsten te Toledo (V. St.) de beste oud-Nederlandse panelen in de concertzaal deed plaatsen als een kader voor de muziek die aan dezelfde geest ontsproten was als de schilderijen.

Beter en juister waardering had Flor Peeters — en met hem ons volk — niet kunnen vinden.

Van deze rijke schatten deelde hij ons op het schone Abdij-orgel met volle handen mede: Dufay's „Alma Redemptoris”-paraphrase in nauwelijks twee stemmen, de melodie-lijn van het regaaltje fijn van tekening als de bloemkens op een paneeltje van van Eyck of Bouts; van Jacob Olbrecht „Ein fröhlich Wesen” met een sierlijke bovenstem; De Monte's „Canzona” en Pieter Cornet's „Fantasia” op de 8^e toon met het verrassende slot.

Peeters' leerling, de organist der abdijkerk, E. H. Timmerman speelde vervolgens een Prelude en Fuga in re-dorisch van A. v. d. Kerckhoven, een stuk, waarvoor Sweelinck niet zou behoeven te blozen.

Nog speelde Flor Peeters drie aimable stukken van Fiocco en Loeillet in een zeer speciale en doorzichtige registratie, benevens een prelude en fuga van Mathias van den Gheyn, een kloek werk, beheerst in de vorm en poëtisch van inhoud.

Vervolgens kwam de romantiek aan het woord met Lemmens en Tinel. E. H. Timmerman speelde het vijfstemmige prelude in Es. Nu mag men van de componist Lemmens, kind van zijn tijd, al kwaad zeggen wat men wil, de grote handboeken der Muziekgeschiedenis mogen zelfs hem niet vernoemen of enkel aanduiden met „orgelpaedagoog”, Lemmens kon toch een Fanfare schrijven voor het romantisch orgel als een inleiding op een goede Vlaamse kermis, maar daarnaast zijn we toch gelukkig met dit Prelude, dat een dusdanige sonoriteit heeft, dat ge u zelfs tevreden kunt geven met het veelgesmade romantisch orgel van alleen maar 8-voets grondspelen, en dat een rust ademt als een zoele zomerrustdag aan de rand van de Kempische bossen, waar de vrede door de sparretoppen ruist. Tussen de min of meer fel bewogen stukken was dit gedragen werk — voortreffelijk gespeeld — in dit programma juist op zijn plaats.

Maar ook het eerste deel van Tinel's Sonate in g vond hier een goede vertolking. Tinel schreef zéér bewust de registratie voor — hier en door zelfs met een uitroep-teken — bedacht

als hij was op orkestrale effecten en felle rhythm-
men. Doch vergis u niet: het is vóór alles een
orgelstuk.

Van eigen hand speelde Flor Peeters twee
Choraalvoorspelen („Een Kint is ons gheboren”
en „Nu syt wellescome”) en de „Vlaamse Rha-
podie”. Dit stuk werd bij zijn verschijnen min-
der goed ontvangen, vooral in het Noorden,
waar de naam andere verwachtingen wekte,
maar ook dank zij sommige interpreten, die —
zijzelf noch hun orgels — het stuk niet aan kon-

den. Bij vaker aanhoren is dit stuk boeiender,
klaarder geworden, een openbaring van schoon-
heid — ge ziet Caecilia k o m e n ! — dat de-
zelfde gewaarwording geeft als een waarlijk
schoon gedicht in een vreemde taal die ge nog
niet geheel machtig zijt. Hoe beter ge de taal
verstaat, hoe schoner het gedicht wordt. Zo ook
hier! Het enige wat me aan dit stuk niet bevalt,
is de naam. But, what's in a name...

Piet Visser

in de kerkmuziekschool te utrecht

Einde Juli heeft de Kerkmuziekschool te Ut-
recht het afscheid gevierd van haar stichter en
eersten directeur, Z.E.P. Dr. Caecilianus Hui-
gen, OFM. Sedert 1925 heeft deze met krachtige
hand de school geleid, het oog gericht op het
ideaal: volledig bevoegde en artistiek bekwa-
me kerkmusici, t.t.z. organisten en koorleiders
voor Nederland op te leiden, die in staat zou-
den zijn, allereerst het koor waarvoor zij wer-
geplaatst op en zo hoog mogelijk peil te bren-
gen, maar daarnaast in hun omgeving zangers
en organisten, die niet in de gelegenheid waren
om de Kerkmuziekschoolcursussen te volgen,
zodanig te vormen, dat het doel, door Paus
Pius X in het Motu Proprio 1903 gesteld, zo
goed mogelijk bereikt zou worden.

In deze 23 jaren van haar bestaan heeft de
KMS een respectabel aantal (70) leerlingen af-
geleverd, waarvan vele het laureaats hebben be-
haald en allezins bekwame musici zijn.

E. P. Huigens ontving zijn opleiding in het
St-Gregoriushaus te Aken, later promoveerde
hij aan de Universiteit van Wenen onder Guido
Adler op een proefschrift over Blasius Amon,
en met de daar opgedane artistieke en weten-
schappelijke bagage ving hij na de eerste we-
reldoorlog aan met zijn cursussen ter vorming
van kerkzangers en zijn propaganda voor de
KMS, die in 1925 werd geopend. Hij bood nu de
70 afgestudeerden aan de Nederlandse Kerk-
provincie aan en vertrouwde ze aan de zorg der
Kerk toe.

Tijdens de huldiging werd door de leerlingen

en oud-leerlingen een door Theo van Delft ge-
schilderd portret van den scheidenden directeur
aan de school aangeboden.

E. P. Huigens wordt opgevolgd door E. P.
Vollaerts SJ, die als seminarie-student reeds de
leiding van de Schola had en er moderne missen
mee zong. In 1924 trad hij in de orde der Je-
zuïeten, waar hij als organist en koorleider
werkte. In 1937 werd hij, als opvolger van E.P.
Jos Smits van Waesberghe, belast met de lei-
ding der muziek in het Canisius-college te Nij-
megen, waar hij in de kapel een knapenkoor had
van 100 stemmen, de harmonie leidde en een
jeugdorkest oprichtte, waarvan de programma's
aanhoord mochten worden. Met de hogere klas-
sen richtte hij een „Collegium Musicum” in,
waarin hij de voornaamste werken der muziek-
literatuur analyseerde. Ofschoon ad libitum was
dit collegium drug bezet. In de loop der tijden
publiceerde hij een aantal kerkmuzikale artike-
len in „Dux”, „Revista Musicale Italiana”, „Mu-
sique d'Eglise”, „St-Gregoriusblad”, benevens
enkele kleine studies over de rhythm systemen
van Mocquereau en Jeannin en hield hij zich
bezig met het probleem der elektronische mu-
ziek.

Met het nieuwe schooljaar riep de kerkelijke
Overheid hem naar deze zeer belangrijke post
in Utrecht, waar hem veel en zwaar en groots
werk wacht in de dienst der Sacra Musica.
Waarvoor wij hem sterkte wensen en wijsheid
ad multos annos.

Ommereis doorheen de Kerk- rekeningen van Oost-Vlaanderen

Hiermede openen wij een rubriek waarin wij het resultaat van het archiefonderzoek van tweede rang publiceren, t.i.z. gevonden nota's die niet belangrijk genoeg zijn, zo van inhoud als omvang om ondergebracht te worden in « Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie » en die toch ook niet mogen verloren gaan. Wie herinnert zich nog het eerste artikel in dien aard; Dr. Vente maakte zich geen illusies over het succes ervan, en toch, nu is de belangstelling voor het archiefonderzoek, of beter, voor de orgelgeschiedenis zo groot geworden dat de correspondentie in dit verband, nog dagelijks aangroeit.

Het is vanzelfsprekend dat deze rubriek open staat voor elke provincie. Wie spant zich in voor West-Vlaanderen, Antwerpen, Limburg, Luik, Henegouwen, Namen, Frans-Vlaanderen, Brabant, Luxemburg? Wie meldt ons het bestaan van archieven in de kerk of de Pastorij? (N.v.d.R.)

Oost-Eekloo

Er is in vroegere tijden zo ontzettend veel vernoeid geworden aan dit kerkje dat er eigenlijk niets meer getuigt van de vroegere heerlijkheid dan de enkele bundels kerkrekeningen zelf en een prachtige velum door de huidige Pastoor, de Z. E. H. Gabriëls, gevonden en in een lijstje gestoken. Verderop liggen nog enkele gebouwen van de oude abdij... en een oudjaartal op een modern huis!

Het enig bewaard gebleven stuk uit de 16^e eeuw is het merkwaardigste dat ik ergens in dien aard vond. Het blijkt uit dit stuk dat de schrijver ervan tot het protestantisme overge-

gaan is en het is een aanhoudend betalen van reizen naar Zeeland en Gent en Antwerpen om een predikant ofte minister te krijgen. Het dateert van 1585, dus pas na de tweede beeldenstorm. De kerk moet haast volledig verwoest

geweest zijn daar in 1601 een huisje gebouwd wordt boven het altaar om mis te kunnen doen „in tdrooghe“. In 1625 komt een nieuw portaal en het jaar nadien een nieuw orgel: „Item aen mijn heere de pastor Carolus Mussche xxtich gr. enae dat over de schipvracht vanden orghene van Ghendt tot Oosteeckloo ende over tship te draghene tot Ghendt...“. In 1628 wordt 5 ponden betaald voor „de register vanden horghele te maken ende stellen van selve“.

Wij vinden echter niet wie dit orgel gebouwd heeft.

In 1652: „Item betaelt aen Mr. Robert Chordon orgelmaecker binnen Ghendt stellen ende pareren van dorghel. Twee jaar tevoor werkt die zelfde bouwer aan het orgel der St-Salvatorkerk te Gent. In 1566 vinden wij hem terug te Oosteeckloo onder de naam Gordon, met een kleine reparatie.

In het jaar 1658: „Item bet. Mr. Jan le Royer over tplaetsen ende trepareren van dorgele xxp gr.“ Het woordje „plaetsen“ zal hier wel de betekenis hebben van accorderen. Het laatste wat ik in deze enkele archiefstukken vind, n.l. in 1667 is de naam van een tot nog toe onbekende orgelbouwer Monsr. Gaillard „orgelmaekere, stelen accorderen ende repareren vande orgel“.

Met enig leedwezen verlaten wij de pastorij, de mooie tuin met rode, gele en zwarte bessen, en... de hartelijke gezellige Pastoor.

Waarschoot

Het is er een wonderlijk archief: een tamelijke brok Renteboucken uit de 15^e en 16^e eeuw, geen enkele gewone rekening uit de 16^e eeuw, een massa H. Gheest-rekeningen, een even groot aantal van den Aermendisch en een overdaad van kwitanties, echter ook geen enkele uit de 16^e eeuw. In zijn geheel dus, weinig interessant voor ons. Daarbij komt nog, dat ook in de gewone rekeningen der 17^e eeuw geen orgel, geen organist, geen orgelblazer, geen orgelbouwer vermeld wordt. Het zou dus blijken dat in de kerk van Waarschoot geen orgel stond voor het begin der 18e eeuw. Immers in 1704 pas, komt een eerste stuk voor, dat ik vond in de kwitanties, met betrekking tot een nieuw orgel. Het is

in dien zien merkwaardig dat het waarschijnlijk énig is in zijn genre. Er is hier n.l. sprake van een orgel dat geweigerd wordt gezien de adviseurs er niet tevreden over zijn. Het stuk werd opgemaakt door Notaris pieter steyaert „eirfachtich (erfelijk) notaris roijael residerende tot Waerschoot”, waarin herinnerd wordt aan het contract, opgemaakt tussen de orgelbouwer „LOYS de LAHAEYE mr. orgelmaecker woonachtich binnen Ghent, de Pastoor Joannes vanden bossche van Waerschoot en Notaris Claude Mijnoot van Ghent,, contract dat naar dit schrijven, niet nageleefd werd: „...dat de voors. orghel in de voors. kerkce niet dienstich en soude sijn, door de leenichheijt van gheluijdt ende pijpen ofte registers, is bij de comp. ten goed gevonden ende bij desen ghesolveert dat den voorn. orgelmaecker in de voorseijde kerkce sal leveren ende tsijnen coste stellen een anderen bequaemer orghel bestaende in een

Bourdon van acht voeten
 prestant van vier v.
 cornet van vijf pijpen
 nasar ghesneden,
 fluyte van vier v.
 quintadene van vier v.
 doubelet,
 quinete,
 fournitue van drij pijpen,
 teerse ghesneden,
 sumbal van drij pijpen,
 trompet ghesneden,
 ventilie, nachtergael ende tramblant,
 eijndelijke twee souffiance blaesbalcken ende secrete, midtsgh. eene schoone casse met het sieraet ende posturen daertoe gherequireert ofte dienstich dat van waegheschodt ofte spiesschen haudt ten minsten bequaem tot het stellen van een andere prestant hebbende d'hooghde van acht voeten ende breede naer advenant...” De

oreglbouwer ondertekent het stuk: Lowijs de la hayes.

Het huidig orgelfront heeft geen bijzondere kunstwaarde. Ten titel van inlichting voor de Z. E. H. Pastoor Van Laere, Herstichter en Oud-dirigent van het St-Baafskoor te Gent, kunnen wij mededelen dat de huidige predikstoel dateert van 1666 en gesneden werd door Mr. Jan van Daele te Gent. De vermelding daarover in het modern memorieboek moeten dus foutief zijn. Met hartelijke dank aan Z. E. H. Pastoor om de grote bereidwilligheid waarmede Hij me bijstond.

Begijnhof ter Hoyen (Klein Begijnhof) te Gent

Ondanks de meest hartelijkste omstandigheden waarin dit onderzoek kon plaats grijpen, ondanks een zeer uitgebreid en verzorgd archief is het me niet mogelijk geweest zeer belangrijke gegevens op ons terrein op te doen. Zelfs niet in de gewone rekeningen, om niet te spreken over de kwitantieboeken, is ook maar iets van formaat te vinden over het orgel. In het boek der „Gulde van Onse Vrouwe” lezen wij reeds in 1515 over „den urghel”. Pas 1636 komt een reparatie aan het orgel voor te doen door Jan Mathys „van den orghel vanden selven hove mets het verlegghen van de blasbalcken met de buyse, noch van een casse over de buyse daer den wint duer gaet met de naegels”. Boven genoemde lijkt me een gewoon timmerman te zijn.

Twee jaar later worden enige gebreken aan het orgel geracommodeerd door pieter vander hagen, die met de meeste waarschijnlijkheid een verwante is van jan vander hagen (cfr. H. Kerst in dit nummer).

Berten De Keyzer

ORGELLITERATUUR

Mystieke Ballade. — G. DE BECKER. — Centrale Muziekhandel, Brussel.

Om het even hoe het door het gemengd publiek zal ontvangen worden: Bravo! Het is iets nieuws en het is, niet daarom alleen, doch ook daarom, welkom. De aanhef (blz. 1) schrijdt voort als het gebeuren in een oud bekoorlijk verhaal. (Wat jammer dat paar stijlstorende nonenakkoorden vooral in de 8ste maat!). Het verhaal, laat het me nu zo noemen, bloeit open, zo door de maatsverwisseling als de verscheidenheid der notentypen; de actie ervan neemt toe en wordt intens spannend in

Lento molto espr. Het dramatisch gebeuren heeft hier zijn hoogtepunt bereikt. Goed werk, een paar uitnemende bladzijden! Het geheel werd opgedragen aan Jehan Alain, ook de vorm herinnert aan de diep betreurde organist-componist. Dit werk zal, wij zijn er zeker van, een groot succes te gemoet gaan. Zeer aanbevolen. C.

Componisten, schrijvers en uitgevers zullen ons willen verontschuldigen om het klein getal, in dit nummer, besproken werken. In het volgend nummer zullen wij vooraf een paar bladzijden vrij houden. (N.v.d.R.)

+

„As good as...”

„Koop nooit iets, waarvan beweerd wordt, dat het even goed is als een ander beroemd product in hetzelfde genre!” luidde voor enkele jaren een slagzin in het vakblad van de drogisten in Amerika. Geldt dit al heel bijzonder voor de drogisten, ook de orgelbouwers in dat groot land zagen er de waarheid van in en sloegen aan het adverteren met heelder bladzijden. De gezamenlijke orgelbouwers van Amerika deden slag over keer deze annonce in groot formaat in hun vakbladen afdrukken.

De reden? Zo goed als er in de tandpasta en vermageringspillen en de zonnebrand-olie producten werden aangekondigd met het bijschrift: „Even goed als...”, werden er ook instrumenten op de markt geworpen met deze slagzin. „Ons instrument brengt U juist hetzelfde geluid als een groot kerkorgel. Ge kunt dat plaatsen in uw huis, in uw zaal, in uw kerk, om het even waar, ge hoort de orgelklanken ruisen juist als van het schoonste instrument, waarvan ge in uw aesthetica-les zo schoon over hebt horen klappen.” En om aan de slogan meer kracht bij te zetten verschenen er reclames met charmante figuren aan het instrument en op een korte afstand in een wolkenverschiet een gekend orgelfront met een grote reputatie, ge weet wel, dat van de aesthetica-les. Er werden organisten van naam ge-engageerd om propaganda te maken voor het synthetische geluid, dat juist zo was „als” dat van het orgel. Er werden organisten van nog groter naam gevraagd om enkele ogenblikken voor het instrument plaats te nemen en zich met de handen op het toetsenbord te laten vereeuwigen; er zijn kunstenaars geweest, die bezweken zijn voor de verleiding van de hoge beloning, niet beseffende op dat ogenblik, dat zij hun ziel verkochten aan de reclame. Er zijn er, goddank, ten anderen ook geweest, die aan de verleiding hebben weerstaan, in het besef, dat de Kunst alleen gediend kan worden in trouwe waarachtigheid.

Wat toch is het geval? Deze orgel-ervangers, deze surrogaten, zijn instrumenten van zeer ingenieuze vinding en als zodanig bewonderenswaardig. Het menselijk genie dat ze ontwierp heeft inderdaad een nieuwe schepping gewrocht. Maar het mereantilisme van de niet-kunstenaar, van de zakenman heeft in de eerste plaats gedacht om voor deze geniale producten van menselijke vindingrijkheid geld te maken. De Kunst

kon hem daarbij zeer goed behulpzaam zijn, want hij speculeerde op de onkunde en de slechte smaak van de massa. En deze speculatie is het die hij uitbuit en het is deze, waartegen wij ons verzetten. Waren deze instrumenten op hun eigen terrein gebleven, dan hadden we er in bepaalde omstandigheden zelfs hartelijk aan kunnen medewerken. Nu is dat verloren voor hen, door hun bedrieglijke opzet van het „is even goed als...”

Op zich zijn de electrotonische toestellen van bewonderenswaardige vinding. Het ene produceert een toon met harmoniumtongen die electrisch versterkt wordt, het andere is samengesteld uit generatoren die elke gewenste frequentie van geluidtrilling kunnen opwekken en die in luidsprekers worden hoorbaar gemaakt. Theoretisch is hiermede de mogelijkheid geopend, om elke klankkleur te kunnen voortbrengen. In de practijk betekent dit, dat het instrument zodanig gecompliceerd moet worden, dat er enorme sommen mee gemoeid zijn. M.a.w. om tegen de huidige, niet-electrotonische instrumenten te kunnen concurreren, moeten er zoveel beperkingen aan worden gemaakt, dat het ideaal van toongeving ver, zéér ver verwijderd blijft. Wij spreken hier uit ondervinding. Dit is dus reeds het eerste element van onwaarachtigheid in de reclame. Maar er is meer: In het gunstigst denkbare geval zal de luidspreker-weergave een zodanige vervorming van het geluid meebrengen, dat toch het oorspronkelijk geluid ermede verloren gaat. Welnu, waar orgelspel een zodanig subtiel werk is en het afwegen van de klankkleuren in een compositie zulk een meesterschap vraagt van levend kunstenaar-zijn, daar kunnen en mogen we dit niet aan een bloot technisch middel overlaten op straffe van de Kunst te verkrachten.

Bestaan er ook van de zijde der liturgie bezwaren tegen het gebruik van deze instrumenten? Intrinsiek natuurlijk niet; want zogoed het orgel een instrument is, waarin natuurkundige wetten aan 's mensen geest zijn dienstbaar gemaakt en zo in de aanbidding van den Allerhoogste een waardige plaats vinden kunnen, zo goed is het ook denkbaar, dat deze nieuwe toestellen, eveneens berustende op de wetten der natuur en beheerst door menschenhand, een gelijke plaats in de liturgie kunnen vinden. Althans bestaat er een theoretische mogelijkheid. Van de praktische verwezenlijking zijn we — in ver-

gelijking met het orgel — een onnoemelijke afstand verwijderd. En deze afstand is er door de propaganda der reclame niet kleiner op geworden. Integendeel.

Uit de geschiedenis van het orgel weten we ook, dat dit instrument in zijn zeer onvolmaakte staat uit de kerken werd geweerd. De wereldlijke vermaken vonden er een dankbaar accompagnement in. Voor de kerk deugde het niet zolang het niet een volmaaktere vorm had gekregen. Welnu, zonder vooringenomenheid tegenover deze nieuwe schepping van 's mensen vernuft, moeten we verklaren, dat in wezen deze toestellen onze kerkelijke eredienst niet waardig zijn. Alle mercantiele verhalen en fotomontages doen aan deze waarheid geen syllabe af. In Amerika is de kerkelijke overheid kieskeuriger en wil van de toelating dezer apparaten in

de eredienst niet weten. Ons dunkt dit een zuiver standpunt.

Wat wij zouden wensen is dit: de ingenieurs, die met krachtsinspanning van hun vernuft reeds zover zijn gekomen, zouden moeten voortgaan in hun onderzoekingen en proefnemingen om dusdoende te komen tot een instrument met *e i g e n* karakter. De fabrikanten zouden zich een eerlijkheid moeten aanmeten, die hen bellette een *v e r v a n g i n g s m i d d e l* aan te dienen. Want juist het feit, dat zij hun toestel het predicaat „vervanging van het orgel” meegeven, houdt tegelijk een erkenning in van de hoogheid van het orgel en de miskenning van het wezenlijke in hun eigen apparaten. En daarom schaffen we ons ook niets aan wat is „as good as...”.

Piet Visser

ANTHON VANDER HORST DOCTOR HONORIS CAUSA

De Senaat der Rijksuniversiteit te Groningen heeft het doctoraat hon. causa in de Godgeleerdheid verleend aan dhr. Prof. Anthon vander Horst, toonkunstenaar te Hilversum als herkenning voor diens grote verdiensten op gebied der wetenschappelijke studie van de Kerkmuziek. «De Schalmey» sluit zich met groot genoegen en eerbied aan, bij de uitingen van hulde die de beroemde organist en musicoloog om zijn zeer belangrijk en uitgebreid werk, mocht ontvangen!

KERK en CONCERTORGELS

MECHANISCH

PNEUMATISCH

ELEKTRISCH

DE

Firma J. STEVENS, Duffel

Gesticht in 1840

STELT ER PRIJS OP ALLE ELEKTRISCHE ORGELAPPARATEN,
COMBINATIECENTRALEN en SPEELTAFELS, zelf te vervaardigen !

„de schalmei” en de ORGELBEWEGING IN ZWITSERLAND

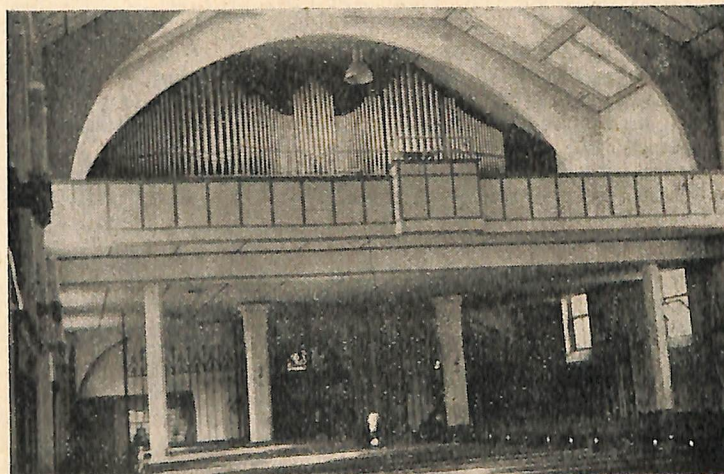
Meer van Zürich.

De reis is achter de rug! Het is jammer: „schone dingen duren niet lang” zegt een volkswoord. Dat is zo.

Ik weet niet wel automerk het beste is, een Dodge, Buick, Overland, Fraser, Ford? Het is me om het even: wij bolden in een heerlijke Oldsmobile '48 dwars door de Ardennen, door het Gr. Hertogdom, snijden een grote hoek van Frankrijk af en passeren de Zwitserse grens langs Basel, Baden, naar de streek van Zurich, Winterthur naar boven en Luzern naar onder. Onder weg en ter plaatse hebben wij in zoveel kerken mogelijk photo's genomen van het orgel, betrekking aangeknoopt met de organisten, en inlichtingen opgedaan naar de geschiedenis van

het orgel, de omstandigheden van het organistschap. Over het algemeen zijn de orgels, ook van kleinere dorpen, veel beter onderhouden dan bij ons, en duizendmaal beter dan in Frankrijk. In dit laatste land, dat nochtans een reusachtige orgelgeschiedenis, zeer verbonden aan de onze, heeft, zijn er een massa orgels die niet alleen in zeer slechte staat verkeren doch waarop zelfs in de laatste tien jaar en meer geen noot gespeeld werd, bij gebrek aan goddelijke diensten, en, heel eenvoudig, bij gebrek aan een organist. Wij kunnen echter niemand aanraden daar z'n tenten op te slaan om vele welgekende redenen.

In Luxemburg evenals in Zwitserland zelf is de toestand er meer normaal en zeker beter dan

St Petrus en Pauluskerk, Zürich.

bij ons in Vlaanderen wat de kleine gemeenten aangaat. Wij zullen trachten, en zijn zo akkoord gekomen met een goed deel der organisten, voor

Toren St. Petrus en Pauluskerk.

Frankrijk: (ik noem de plaatsen pêle-mêle) Epinal, modern orgel; Saverne, met mooi buffet daterend van 1784; Chateau-Salins, buffet Louis XVI; Lure, uit dezelfde periode; Pont-à-mous-

son; Mouzon, waar nog een negerkop te zien is die beweegt met een register; Vesoul, Nancy, enz. dat de organisten van die plaatsen dus ons zouden een relaas sturen over hun orgel. Meer intense correspondentie mogen wij verwachten van organisten uit Zwitserland, vooral uit de streek van Zürich. Zeer waarschijnlijk komt het eerste artikel van de hand van Guido Fässler, organist en zeer degelijk componist van gewijde muziek, uit Gossau. Het is een zeer eenvoudig mens van rond de 35 jaar die reeds een heel mooi oeuvre uitgaf en niet minder in de lade houdt. Voor korte tijd konden wij hem te Gent ontmoeten waar hij te gast was bij een Vlaamse familie. Een zijner missen (4-stemmen) werd hier uitgevoerd. Er zal ook tussen „De Schalmey” en deze organisten componisten een „ruilhandel” ingevoerd worden die hierin bestaat dat zij ons Zwitserse orgel- en koorwerken sturen in ruil van Nederlandse (Vlaanderen en Nederland). Deze werken zullen ter inzage liggen voor onze abonnees.

B. D. K.

Mixturen

★ **In Memoriam.** De lezers van »De Schalmey» zullen zich reeds enkele maanden afgevraagd hebben waarom het derde vervolg van »het restaureren van kerkorgels» door dhr. A. P. Oosterhof niet normaal gepubliceerd werd. Dhr. Oosterhof had ons sinds een zekere tijd verwittigd dat zijn zoon zwaar ziek lag in een kliniek te Groningen. Wij wisten dat de toestand van de jongen zeer ernstig was, doch herkrege alle hoop op herstel wanneer ons een lichte beternis gemeld werd. Helaas heeft de Heer, in de eerste dagen van September, dhr. Jan Arend OOSTERHOF, landbouwkundig student, op de leeftijd van bijna 25 jaar, tot zich geroepen! Hoe ontzettend pijnlijk dit overhaast afscheid de Geëerde Familie Oosterhof moet vallen, toch durven wij hopen en bidden opdat God U de sterkte en de gelatenheid schenke, nodig tot het dragen van die rouw. Wij zijn er van overtuigd dat wij hierbij niet slechts spreken moeten in ons eigen naam, doch, en niet minder, in die van al de lezers van »De Schalmey».

★ **Alex Paepen** hield een orgelbespeling op de eerste Maandag van September te 17,55 u. op het orgel van het N.I.R.

★ **Firma Loncke** bouwde te St. Niklaas, in de Kristus-Koningkerk, een orgel van 24 spelen. Het werd ingespeeld, op 30 Mei, door Michel Pieters met: Toccata en Fuga in re kl., J. S. Bach; een Koraal van Bach; Aria van Lœillet; Preludium en Fuga in C gr., G. Böhm; en door G. Verschraegen met: Concerto in Fa, Händel;

Koraal III, Franck; Musette, O. Van Durme; Scherzo, Verschraegen; Herders Hij is geboren, Flor Peeters; Eerste deel uit de 1e Symphonie van Guilmant.

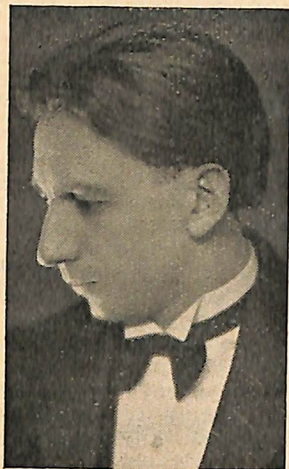
★ **Dezelfde Firma Loncke** voltooide het orgel in de H. Hartkerk te Ukkel. Het bestaat uit 20 spelen en werd, op de inwijding, bespeeld door Meester Ch. Hens en de titularis Jos De Bondt. Eerstgenoemde speelde: Prelude en Fuga in sol kl, Gir. Frescobaldi; Dorische Toccata, J. S. Bach; Prelude et Variation, Franck; Scherzo, Ch. M. Widor; Berceuse, Ch. Hens; Toccata, Jos. Jongen. — Jos De Bondt droeg voor: Toccata in Mi Gr., J. S. Bach; Prelude in Mi b gr., J. Lemmens; Toccata, Stuyck. Over het orgel van Poperinge waar dhr. Loncke grote restauratiewerken uitvoert, schrijft hij: »Ik heb hier nog enkele pijpen gevonden waarop staat: Guillemus van Belle féchit tot Yper anno 1687» en verder »Restauré par P. Van Peteghem facteur d'orgues à Gand, 1836». Gegevens die vooral onze medewerker A. Deschrevel zullen aanbelangen!

★ **V. Hens** gaf een orgelbespeling voor Radio Antwerpen, in de H. Geestkerk (7 September te 17 u.) met Preludium en fuga in F, D. Buxtehude; Heldenstuk, C. Franck; Toccata, J. Jongen.

★ **Lode Huybrechts** speelt in de maand September met het groot Symphonie-orkest van het N.I.R., het orgelconcerto nr. 2 in Bes van Händel. Bijzondere geluwkensen van »De Schalmey» voor het heerlijke werk: »Symphonietta» dat wij laatst konden beluisteren in Vl. Brussel!

★ **Averbode:** aan onze sympathieke medewerker E. H. Paul Mesotten zeer eerbiedige en hartelijke gelukwensen ter gelegenheid van zijne H. Priesterwijding. Wensen rijk en verdienstelijk leven!

★ **Jan Collot:** Orgelconcert in N.I.R. op 2 Augustus, met programma: Sinfonia van de 29e Cantate, J. S. Bach; Verheug u, mijne zielen, Koraal, J. S. Bach;

Pastorale uit de 2e Symphonie, Ch. M. Widor; Cantamile, C. Franck; Elegie, Fl. Peeters; Toccata, Jan Collot.

★ **Willy van Innis:** 19 Oogst in de Koninkl. H. Hartkerk te Knokke: werken van J. S. Bach, Händel, Liszt, Jos Jongen, Widor, Van Innis, e.a.

★ **Neufchateau:** de Gemeenteraad heeft het restauratiedevies van het orgel in de parochiekerk goedgekeurd op een beloop van 75.000 fr.

★ **Prof. Peeters** speelde met het Gr. Orkest van het N.I.R. onder de leiding van Daan Sternefeld zijn Concerto voor orgel op. 52 uit. (25 Juli).

★ **De Firma Verschuere**n bouwde een nieuw orgel te Kruishoutem, van 16 regist. Op de inwijding speelden G. Verschraegen, Concerto in Fa, Händel; Wohl mir das ich Jesus habe, koraal, J. S. Bach; Gavotte, Raick; Inleiding en Allegro uit de 1e Symph. van Guilmant; Rik van Rechem: Koraal «van liefden comt groot liden», Flor Peeters; Toccata en Fuga in re kl., J. S. Bach; Prof. Peeters: Koraal III, Franck; Koraal met variaties op «Heer Jezus heeft een hofken», Flor Peeters; 1e deel van de Ve Symphonie van Widor.

— een nieuw orgel in de kapel der Kl. Zusters van het St-Laurentiusziekenhuis te Roermond. 17 registers. Inhuiliding: Orgelbespeling door Hub Houet, organist der St-Catharinakerk te Eindhoven. Programma: Preludium en Fuga in a kl., J. S. Bach; «Wachet auf» en «Kommst Du nun», twee koralen van J. S. Bach; Ciaccona in d. J. Pachelbel; Domine Deus, Pastorale en Adagio door F. Couperin, J. G. Walter en Fiocco; Pièce héroïque, C. Franck.

— een nieuw orgel (koor-) in de Kath. Basiliek van St-Jan te s'Hertogenbosch. 37 registers. Piet Hymann voerde uit: Parafrase van Ch. Tournemire; 2e Passacaglia van Herman Strategier; Koraal III, C. Franck; Preludium en Fuga, van D. Buxtehude.

— een nieuw orgel in de St. Bernulph kerk te Oosterbeek, 12 spelen. Werd ingespeeld door Nico Zeyen, met: Preludium en Fuga in G, Nik. Bruhms; Twee koraalvoorspelen, J. S. Bach; Trio in g en Trio in es, L. van Beethoven; Tema con variazione per la notte di

Natale, Marius Monnikendam; Variaties en Finale over «Rorate Coeli», Nico Zeyen Jr.

— een nieuw orgel in de St. Andreaskerk te Velden. 21 registers. Concert door Nico Zeyen met commentaar: Praeludium en Fuga in G, Nik. Bruhms; Sonate I in Es, J. S. Bach; Pastorale en Finale uit Symph. II, Widor; Scherzo, Flor Peeters; Toccata en Fuga over «Asperges me» Nico Zeyen.

— een ombouwing van het orgel der Dekenale kerk te Rochefort. 23 registers. Werd eerst in gebruik genomen ter gelegenheid van het 45 j. Jubileum van de organist dhr. C. Bourgeois, laureaat van het Lemmens-instituut 1903.

★ **Albert De Klerk** speelde in de St. Bavokerk te Haarlem (1 Juni) een Bach-programma: Pastorale; Fuga in g, b, c; Sonate II in c; Fantasia en Fuga in g; — in dezelfde kerk op 3 Juni, weer Bach-programma met: Fantasia in G gr.; XI Variaties over «Sei gegrüsset»; Praeludium et Fuga in E gr.

★ **De Firma Pels & Zoon** bouwde een nieuw orgel, 31 spelen, in de parochiekerk te Ottersum. Orgelconcert door Piet van de Staaïj, organist aan de St. Canisiuskerk te Nijmegen met volgend programma: Fantasia e Fuga in g kl., J. S. Bach; Prelude, Fugue et Variation, C. Franck; Verset de Procession, Th. Dubois; Benedictus, M. Reger; Pastorale, Arn. Martsn; Toccata uit de 5e Symphonie van Widor.

★ **De Firma Jos Vermeulen** bouwde een orgel in de Kapel van het Moederhuis der ZZ. Dominicanessen te Huize Bijdorp-Voorschoten. 12 registers. Orgelbespeling door Albert De Klerk. Suite du deuxième ton, Clérambault; Vier improvisaties op Gregoriaanse melodieën, Flor Peeters; Tien Inventionen, Albert De Klerk; Sonata da Chiesa, H. Andriessen (20 Juli).

Dezelfde Firma bouwde een nieuw orgel in de kapel der ZZ. Franciscanessen te Oudenbosch. 17 registers. Orgelbespeling door Eerw. Br. Ferdinand: Menuet Gothique, L. Boelman; Gavotte, Raick; Toccata, Boelman; Aria, Lœillet; Variaties over «Salve Regina».

★ **dhr. Nico Zeyen en Keety Haagmans**, onze zeer hartelijke gelukwensen. «Die tijd es cort hier es vele te doene; Sijt fier ter minne ende coene!»

★ **De Firma Delmotte:** restauratie aan het orgel der Jesuitenkerk te Doornik. 32 spelen. Abel Debourle gaf het openingsconcert met werken van Moulaert, Tincl, Plum, De Boeck.

★ **In September** beginnen de door de Ned. Org. Vereniging ingestelde tweejaarlijkse cursussen te Amsterdam en Rotterdam. Doelstelling: de speciaal kerkmuzikale vorming van a) organisten die reeds een zekere bekwaamheid bezitten; b) cantores. Het geheel gebied wordt ingedeeld in de volgende vakken: A) voor organisten: a) geschiedenis van de kerkmuziek; b) liturgiek; c) hymnologie; d) de praktijk van het orgelspel. B) voor cantores: gelijk aan a, b, c en d. Docenten zijn: Willem Mudde voor a en c. Georges Stam voor d. Adriaan C. Schuurman voor d. Voor liturgie: Dr. G. v. d. Leeuw en D. W. J. Kooiman. Tevens zijn ook tot leraren benoemd: Adriaan Engels en Cor Kee.

★ «... bemin ik ook alle orgels als mijzelf ...»

Zo interpreteert een goed organist en zo interpreteren ook vele orgelenthousiasten hun akt van liefde, en zij vergeten de mensen er niet bij. Deze liefde voor het orgel komt uit meer voort dan alleen maar vakkennis. Dezer dagen vonden wij in een exemplaar van de werken van Joachim Hess (zie «De Schalmei», Juli '48, blz. 82) een door de vroegere eigenaar A. P. de Waal, organist te Delfshaven bij Rotterdam, eigenhandig ge-

schreven schutblad, waarvan we hier het voornaamste afdrukken:

«Gelijk deze mijn geëerde Voorgangers (uit wier mededeelingen en opmerkingen veel door mij is geleerd) mogt ook ik even als zij, door Gods goedheid een warm hart hebben voor Orgels en Orgelspel. Ik meende aan hen die na mij dit boekdeel in handen zullen krijgen er mede een warm hart hebben voor het majestueus Orgel, het puikjuweel der muzicale instrumenten, en voor deszelfs Godverheerlijkende bespeling — voor hen, zeg ik, meende ik mijne persoonlijke opmerkingen, onderzoekingen en officiële mededeelingen, ter plaatse eigenhandig aanteteekenen en aldus, zoo mogelijk aan de vergetenheid ontrukken. Ik heb de alphabetische Orde van wijlen den braven Hess nagevolgd en daàr, waar ik meere dan deze soms breedvoerige mededeelingen verkreeg, verwezen naar een supplement...»

(w.g.) A.P.G. de Waal

Delftshaven Organist bij de Hervormde Gemeente
21 Augustus 1872. te Delftshaven.

Het boekdeel, bevattende: Hess: Luister van het Orgel, — Hess: Dispositiën, — Lustig: Orgelproef van Werkmeister — en een verhandeling over het klokken-spel, is geheel doorschoten met wit papier. Daarop zijn een zeer groot aantal nieuwe disposities uit de jaren 1810-1876 aangetekend, de disposities van Hess in de tekst bijgewerkt en van vele orgels belangrijke bijzonderheden genoteerd. T.z.t. zullen wij uit dit handschrift, waarop wij door de Schalmei-vriend Mr A. Bouman, opmerkzaam werden gemaakt, verdere interessante stukken publiceren.

p.v.

★ Op 29 Aug. l.l. herdacht dhr. Jac. de Jong zijn vijftigjarig jubileum als directeur van het kerkkoor in de parochie van O. L. Vrouw Rozenkrans te Haarlem. Hartelijke gelukwensen van «De Schalmei» gaan hierbij.

★ Zo speelt U immers ook? Niet?

Het maandblad «Kerk en Muziek» van Juli citeert een — al te — enthousiaste beschrijving van het spel van de Noord-Nederlandse organist Feike Asma, en noemt zulk geschrijf een «misklank». Het woord dat wij ervoor hadden gevonden, — spontaan hoor! — luidde zo, dat we het maar liever afdrukken. We zijn tenslotte een fatsoenlijke Schalmei, wat denkt U wel? Maar, lezer, oordeel zelf:

Aandachtig buigt hij zijn hoofd, uit de verte, heel zacht, klinken tere kleine accoorden, zoeken melodieën haar weg. De zwelkast gaat open, de registers kletteren. Forser en zwaarder komen grote accoorden aandreunen. Asma komt rechtop, zwaar gaat zijn adem, donker rollen de pedaalbassen. Driftige handbewegingen, meer registers gaan open, steeds krachtiger drukken de handen op de toetsen. Vlugger hameren de vingers. Handen vol tonenrijen

worden als het ware de kerk in geworpen. Je looft op de bazuin. Dat orgel, waarvan elke pijp door een mens bespeeld wordt. Het orgel, dat zal juichen, toornen of verbitterd zal zijn. Maar dat even warm, even teer, even ijl en even nauwelijks hoorbaar zal vleien, liefhebben en peinzen.»

Deze organist heeft zich ook nog door de «Gooise Klanken» laten interviewen en daarin heeft hij zich beklaagd over onbegrip en boycot door «nagenoeg alle andere organisten». En hij verzekert, «dat er in Nederland maar één organist is die nog belangstelling heeft en dat de andere het allemaal mis hebben». Maar een goed organist klaagt niet, die speelt alleen maar goed !!!

Ziehier dan nog een stukje extase van de interviewer:

«Asma neemt plaats achter zijn geliefd instrument. Kalm, als vol bezinning, gaan zijn vingers over de toetsen, dan ineens razend vlug, als in onbetugelde drift. Asma en zijn orgel gaan leven. Registers worden uitgetrokken en ingeduwd, voeten maken snelle manoeuvres, klavieren worden gekoppeld, groter, machtiger, klinkt de muziek, zij vult de ruimte van 't kerkgebouw, nog sterker wordt het geluid. Het lijkt alsof die enge muren opzij moeten om de klanken te doen uitgalmen door het ganse heelal. Als iedere vezel van de grote organist bij het fortissimo volkomen met de 2800 pijpen is verenigd, als het instrument al zijn kracht en schoonheid ten toon spreidt en niet meer zwellen kan, denken wij aan een uitlating van een zijner «vereerders»: «Geen grepen zijn hem te groot; als hij 16 vingers had, gebruikte hij ze alle 16.»

Wij hebben in onze blijkbare naïeveteit steeds gemeend, dat journalistiek ook nog niets te maken had met kennis van zaken. In dergelijke dithyramben komt het er blijkbaar niet op aan. Het gebeurt niet vaak dat de Nederlandse pers over een organist schrijft; maar noch over hem, noch over welke andere musicus lazen we ooit zulk een kolder.

p.v.

★ Zorg voor uw orgel! In Amerika wordt voor de orgels goed gezorgd (zie Juli-nr. van «De Schalmei»). Verwaarloosd werden en worden ze niet alleen bij ons. Waar vacante-lectuur al niet voor goed is, want ge kunt toch niet zeggen, dat Erckmann-Chatrion serieuze studie vordert. Ik vertaal zo voor de vuist weg uit «Madame Thérèse»: «Koffel deed van alles: hij lapte gebarsten huisraad op met ijzerdraadjes, hij vertinde de pannen, oude meubels repareerde hij, en hij bracht het orgel weer op gang als de fluiten ontstemd of de blaasbalgen kapot waren. De mollenvanger waardeerde hem zeer.»

«Madame Thérèse» woonde ergens in de Elzas, maar bij ons te lande wonen toch nog een resem geschikte orgelmakers, nietwaar?

p.v.

Het eerste nieuwe orgel te Nijmegen

In de tijdens de bombardementen verwoeste en thans voor de helft herbouwde St. Canisiuskerk te Nijmegen werd door den Hoogerw. Pater C. Kerremans, Provinciaal der Jezuïeten, het eerste orgel na de oorlog ingewijd. Het werd door den Amsterdamsen Orgelbouwer Hubert Schreurs (Fa. Adema), gemaakt volgens het electro-pneumatische sleepladesysteem en omvat 15 sprekende registers, de gebruikelijke koppelingen en speelhulpen en één vrije combinatie, verdeeld over twee manualen en vrij pedaal. Het vormt een zelfstandig geheel, doch zal bij de voltooiing van de kerk worden uitgebreid tot drie manualen met 31 sprekende stemmen.

De speeltafel staat tegenover het orgel, waardoor de organist een vrij gezicht heeft op het Priesterkoor en een goed contact met het koor. Het reciet is besloten in een mechanisch werkende zwelkast, terwijl het pedaal waaivormig en licht concaaf is aangelegd.

In zijn toespraak bracht de Z. E. Heer Pastoor der Parochie zijn dank aan het Nijmeegs Willem Heydt-koor, dat al zingende geld bijeen tracht te brengen voor de orgels der vier verwoeste Nijmeegse kerken, en uit welk fonds zijn kerk als eerste een beduidende gift had ontvangen.

Na de wijding en het daaraanvolgende Lof speelde de organist der kerk, dhr. P. v. d. Staay, een programma, dat zeer geschikt was, om de kwaliteiten en klankkleuren der registers te demonstreren.

Alle geestelijke muziek en muziek speciaal geschikt voor onderwijs-
gestichten van eigen en vreemde, van oude en moderne meesters

IS IN EEN DEPOT GECENTRALISEERD.

Bespaart U alle nutteloos rondschrijven!

Laat U door ons voorlichten!

EEN ADRES VOOR GANS HET LAND :

CENTRALE MUZIEKHANDEL

BIJENLAAN, 1 — BRUSSEL

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

K E R K O R G E L S

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electriscbe Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

S T E M M E N — O M B O U W E N — R E P A R E R E N

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK

Fa. L. VERSCHUEREN C. V.

ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.

opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.

opger. 1891

F I R M A

DELMOTTE

DOORNIK

ORGELS

van vader op zoon sedert 1812

BOUWERS VAN HET MONUMENTAAL ORGEL VAN HET N. I. R. TE BRUSSEL

in uw kerk...

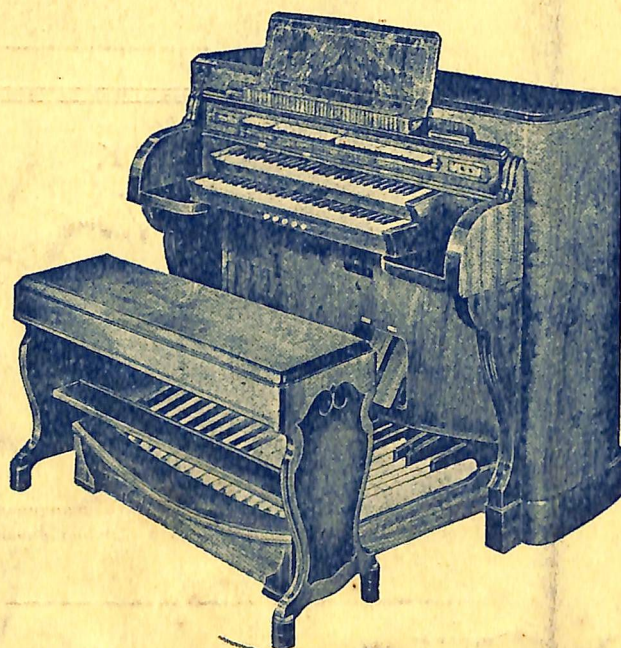
zal het electronisch orgel WURLITZER zijn aangewezen bestemming vinden.

Dit wonderbaar instrument is een onuitputtelijke bron van verschillende tonen, zo zuiver, zo stijlvol, zo werkelijk getrouw aan de traditionele orgelklanken.

Ieder organist kan het WURLITZER orgel bespelen zonder voorafgaande ingewikkelde studie der registratie.

Het WURLITZER orgel beslaat zo weinig ruimte en kost betrekkelijk veel minder dan het gelijkwaardige pijporgel.

HET IS WERKELIJK DE ZIEL VAN UW KERK.

HH. ORGANISTEN

EE. HH. PASTOORS

EE. HH. BESTUURDERS VAN COLLEGES en KLOOSTERGE-MEENTEN

Zendt, met vermelding van « De Schalmey », een postkaartje en vraagt kosteloos en zonder verbintenis inlichtingen aan de algemene vertegenwoordigers :

USINES G. STAAR N. V.

Steenweg op Waterloo, 566

BRUSSEL